

O zarobljenim francuskim pilotima tokom operacije *Deliberate Force* u Bosni i Hercegovini 1995. godine

Kosta Nikolić*

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 10. travnja 2025.

Prihvaćeno: 5. svibnja 2025.

DOI: <https://doi.org/10.46672/po-mest.28.1-2.1>

SAŽETAK

Glavno istraživačko pitanje kojim se bavi ovaj članak jeste zarobljavanje i oslobađanje dva francuska pilota tokom NATO operacije *Deliberate Force*, vazdušnih udara na Republiku Srpsku izvedenih avgusta i septembra 1995. godine. U tom kontekstu opisana je uloga Ujedinjenih nacija u ratu, a posebno sukobi NATO i Vojske Republike Srpske. Do tih sukoba dolazio je zbog napada srpske vojske na zaštićene zone Ujedinjenih nacija: Sarajevo, Srebrenicu, Žepu, Goražde, Tuzlu i Bihać. Takođe je istražena i pomoć Rusije u oslobađanju francuskih pilota.

Ključne reči: Bosna i Hercegovina, NATO, Ujedinjene nacije, Vojska Republike Srpske, vazdušni udari, Ratko Mladić

NATO PROTIV VOJSKE REPUBLIKE SRPSKE

Na sledećim stranama razmotrićemo prirodu uloge NATO-a u ratu u Bosni i Hercegovini i razloge za „suočavanje“ sa Vojskom Republike Srpske (VRS). Još od izbijanja rata, kako piše Voren Zimmerman (Warren Zimmermann), poslednji američki ambasador u Jugoslaviji pre njenog raspada, u američkom rukovodstvu nije bilo dileme o uzrocima rata u Bosni i Hercegovini: „Svi su znali da su krivi Milošević i Karadžić. Pitanje je samo bilo da li je vojna intervencija u američkom interesu imajući u vidu vojne teškoće u Bosni“ (Zimmerman, 2002: 214).

Politički temelj za ulogu NATO-a u ratu u Bosni i Hercegovini postavljen je juna 1992. na sastanku Severnoatlantskog saveta (*North Atlantic Council* – NAC) u Oslu. Tada su šefovi diplomatija država članica NATO-a objavili svoju spremnost da podrže Ujedinjenih nacija i stave na raspolaganje resurse alijanse za mirovne operacije. Prvi konkretan korak ka međunarodnoj intervenciji usledio je 13. avgusta 1992. kada je Savet Bezbednosti Ujedinjenih nacija usvojio Rezoluciju 770 kojom je aktivirana glava

* Kosta Nikolić (kostasnolic@yahoo.com), znanstveni savjetnik u Institutu za savremenu istoriju iz Beograda.

VII Povelje UN koja je predviđala upotrebu oružane sile da bi se obezbedio međunarodni mir. U rezoluciji je rečeno da stanje u Bosni i Hercegovini predstavlja pretnju po međunarodni mir i bezbednost, pa je odobreno preduzimanje „svih neophodnih mera“ kako bi se omogućilo dostavljanje humanitarne pomoći ugroženim područjima. Traženo je i da se poštuju suverenitet, teritorijalni integritet i nezavisnost BiH (Nikolić, 2024: 452).

Savet bezbednosti je 9. oktobra 1992. Rezolucijom 781 zabranio sve vojne letove u vazдушnom prostoru BiH, osim letova UNPROFOR-a (*United Nations Protection Force*) i letova podrške operacijama UN, uključujući humanitarnu pomoć. Posle usvajanja rezolucije, NATO je 16. oktobra počeo da patrolira nebom iznad Bosne i Hercegovine u operaciji “Sky Monitor”. Odredbe ove rezolucije pooštrene su 31. marta 1993. kada je Savet bezbednosti usvojio Rezoluciju 816 kojom su države članice UN dobile mogućnost da preduzmu „sve neophodne mere“, uključujući presretanje i obaranje aviona, kako bi osigurale poštovanje zone zabranjenih letova. U skladu sa ovom rezolucijom, NATO je 12. aprila počeo da sprovodi operaciju “Deny Flight” (Nikolić, 2025: 99). Ova odluka uticala je samo na Srbe, jer druge dve strane u ratu nisu ni imale vazdušne kapacitete.

Potom je Savet bezbednosti 4. juna 1993. usvojio Rezoluciju 836 kojom je UNPROFOR ovlašćen da preduzme sve neophodne mere, uključujući i silu, kako bi sprečio napade na zaštićene zone „od bilo koje strane“. Članice UN mogle su, uz dozvolu Saveta bezbednosti i u saradnji s generalnim sekretarom, da „deluju na nacionalnom nivou ili preko regionalnih organizacija“, koriste svoje vazdušne snage za podršku UNPROFOR-u (Nikolić, 2025: 163).

Među vodećim zemljama NATO-a, SAD su obično bile najviše sklone upotrebi sile, dok je Velika Britanija bila najmanje sklona da preduzme akcije koje su mogle da predstavljaju napuštanje koncepta nepristrasnog očuvanja mira u Bosni i Hercegovini. Francuski stavovi uglavnom su se poklapali sa britanskim, ali ne uvek iz istih razloga. Nemačka je dosledno podržavala SAD u diskusijama o politici intervencije, ali pošto nije imala svoje jedinice u UNPROFOR-u, njena mišljenja imala su manju težinu. NATO intervenciju konstantno su tražile vlasti u Sarajevu: „Ponekad je bosanska vlada težila ovom cilju tako što je prisiljavala svoje snage da izvode napade na sopstveno civilno stanovništvo kako bi razbesnela zapadnu štampu i okrenula javno mnjenje protiv Srba“ (Mueller, 2000: 17–18).

Kao sporno pitanje u odnosima UN i NATO, sve do kraja rata, ostala je razlika između „bliske vazdušne podrške“ kao ograničenog i defanzivnog sredstva u okviru koga se vazdušni napadi koriste za zaštitu pripadnika UN snaga u uslovima neposrednog napada, i „vazdušnih udara“ koji predstavljaju ofanzivno sredstvo i mogu da se koriste i protiv ciljeva koji su daleko od ratnih dejstava u svrhu postizanja nekog šireg vojnog ili političkog cilja. U problematičnom kompromisu, angažman NATO-a zahtevao je odobrenje i NATO-a i UN (princip „dvostrukog ključa“) pre nego što bi se preduzela bilo kakva kaznena akcija. To je prvi put postalo uočljivo za vreme srpske ofanzive kod Sarajeva (operacija „Lukavac 93“) u leto 1993. kada je VRS zauzela planine Igman i

Bjelašnicu. To je ugrozilo mirovne pregovore vođene u Ženevi, pa je NATO zapretio vazдушnim udarima (Nikolić, 2025: 223).

Manfred Verner (Manfred Hermann Wörner), generalni sekretar NATO-a, obavestio je 2. avgusta Butrosa Galija (Boutros Boutros-Ghali), generalnog sekretara UN, da je NAC razmotrio predlog jedne svoje članice da se vazdušne snage NATO upotrebe kao podrška pregovorima u Ženevi. Te mere bi bile pod nadležnošću Saveta bezbednosti UN i u okviru relevantnih rezolucija, uz potpunu koordinaciju sa snagama UNPROFOR-a. Gali je potvrdio svoju podršku načelu da bi vazdušni udari mogli da budu od pomoći u postizanju ciljeva koje je postavio Savet bezbednosti, ali se nije složio sa stavom da se udari izvrše u vreme i na mestima koja odabere NATO. Na kraju je 14. avgusta 1993. VRS sa UNPROFOR-om potpisala sporazum o povlačenju sa Igmana i Bjelašnice, a sprške položaje preuzele su UN snage (Nikolić, 2025: 225).

Nova pretnja vazдушnim udarima usledila je u vreme velike krize izazvane bombardovanjem sarajevske pijace Markale 5. februara 1994. godine. Tada je poginulo 67 građana, uz 144 ranjena. Slike krvoprolića obišle su svet i za to su odmah optuženi Srbi. Predstavnici SAD, Velike Britanije i Francuske u Savetu bezbednosti UN tražili su od generalnog sekretara da podrži akciju NATO-a. Gali se složio i od predsednika Saveta bezbednosti tražio da izvrši hitnu pripremu za izvođenje vazдушnih udara kako bi se sprečili slični napadi u budućnosti. NATO je 9. februara postavio ultimatum VRS u kome je zahtevao da u roku od 10 dana povuče svoje teško naoružanje na udaljenost od najmanje 20 kilometara od centra grada ili će biti suočeni sa vojnom akcijom. Od Armije BiH je traženo da svoje naoružanje u Sarajevu stavi pod kontrolu UNPROFOR-a (Nikolić, 2025: 399).

Tako je, prvi put od početka rata u bivšoj Jugoslaviji, NATO eksplicitno zapretio da će upotrebiti vazdušne napade, pod određenim uslovima i bez izričitog odobrenja Saveta bezbednosti. Ovi događaji pokrenuli su prvu krizu u odnosima između Rusije i Zapada od kraja Hladnog rata. Ruska spoljna politika više se nije zasnivala na uverenju da Rusija deli zajedničke interese sa zapadnim silama, već na ideji da ima svoje posebne interese. Iako je Rusija 1993. pristala na NATO-ov nadzor zone zabrane leta, nije bila voljna da pristane na njegovu širu ulogu. Smatralo se da NATO traži izgovore da demonstrira svoju kontinuiranu relevantnost nakon Hladnog rata i da pokaže svoju snagu kao deo nove misije uspostavljanja mira svuda u svetu. Što se NATO više uključivao u rat u Bosni i Hercegovini (i Hrvatskoj), Rusiji se činilo da se on širi na bivši komunistički svet, područje tradicionalnog ruskog interesa. Zato je Rusija intervenisala u sarajevskoj krizi u februaru 1994. godine. Protivila se pretnji upotrebe sile bez prethodnih konsultacija u Savetu bezbednosti (Headley, 2003: 215)

Vitalij Čurkin, specijalni predstavnik predsednika Jeljcina, sastao sa 17. februara u Beogradu sa Slobodanom Miloševićem, a potom i sa Radovanom Karadžićem, na Palama. Preneo je Jeljcinov predlog da Srbi povuku tešku artiljeriju i tenkove sa položaja oko Sarajeva, a zauzvrat bi Rusija poslala svoje vojnike iz bataljona UNPROFOR-a stacioniranog u Hrvatskoj, u Sektoru Istok. Ta inicijativa je prihvaćena i 21. februara ruski bataljon je raspoređen na Grbavici (Nikolić, 2025: 403).

Iako je ruska diplomatija isticala da je u Bosni i Hercegovini „povučena crta“ i da je Rusija pokazala status velike sile, to nije bilo tačno u potpunosti. Rusija je glasala za sve rezolucije Saveta bezbednosti od raspada Jugoslavije, uključujući i Rezoluciju 757 od 30. maja 1992. kojom su uvedene sveobuhvatne političke i ekonomske sankcije protiv Srbije i Crne Gore i dosledno je odbacivala sve predloge Srbije za jednostrano ukidanje sankcija. Prioritet za Jeljcinovu administraciju bili su dobri odnosi sa Vašingtonom. Osim toga, NATO-u nije ni bila potrebna saglasnost Rusije za izvođenje vazdušnih udara, što je najjasnije pokazano 1995. tokom operacije *Deliberate Force* o kojoj ćemo kasnije pisati.

Uprkos smirivanju krize, u vreme okončanja rata Muslimana i Hrvata i stvaranja Federacije Bosne i Hercegovine, usledila je (ne)očekivana konfrontacija sprske vojske i NATO-a. Tokom 28. februara dva para američkih avioni F–16 iz sastava NATO snaga, u okviru kontrole zabrane letova, presreli su avione Srpske vojske Krajine koji su se vraćali nakon napada na fabriku municije u Bugojnu i fabriku oružja u Novom Travniku. Avioni su poleteli sa aerodroma u Udbini, u Hrvatskoj. General Milan Čeleketić, komandant Glavnog štaba Srpske vojske Krajine, obavestio je 6. marta 1994. Miloševića i generala Momčila Perišića, načelnika Generalštaba Vojske Jugoslavije, da su avioni angažovani bez njegovog znanja, da je avijacija NATO pogodila šest aviona tipa „Jastreb“ od kojih je pet uništeno, a jedan je uspeo da se vrati na aerodrom Udbina: „Poginula su tri pilota, od kojih je jedan iz sastava SVK, a dva iz VRS“.¹

Ovo je bila prva borbena misija NATO od njegovog osnivanja (1949). Američki Savet za nacionalnu bezbednost (*The United States National Security Council* – NSC) zaključio je 28. februara da u javnosti treba naglasiti da je u pitanju bila NATO a ne američka akcija, da je ona izvedena u skladu sa Rezolucijom 816 Saveta bezbednosti koja se odnosi na sve strane u Bosni i Hercegovini, ali da ne treba navoditi iz koje države su bili avioni koji su učestvovali u akciji.²

Komanda UN snaga u Sarajevu navela je 1. marta da je akciju naredila komanda Ratnog vazduhoplovstva VRS. Vazdušni napadi došli su istoga dana kada je bio poslednji dan mirovnih razgovora između Muslimana i Hrvata u Vašingtonu³: „Nije

¹ U radu je korištena arhivska građa Ujedinjenih nacija, Sudski spisi Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju, (*United Nations ICTY Unified Court Records*), <https://ucr.irmct.org/>. Korišćeni su i dokumenti iz digitalne biblioteke američkog predsednika Bila Klinton (National Archives. Clinton Digital Library. Declassified Documents, <https://clinton.presidentiallibraries.us/searching>). Sva građa referencirana je u fusnotama i dalje u tekstu navođena kao „Tribunal“ s odgovarajućim predmetom, i kao “CDL”. Tribunal: Predmet IT–04–81. Momčilo Perišić, dokaz P01029. Poginuli su piloti: Ranko Vukmirović, Zvezdan Pešić i Goran Zarić.

² CDL, “Summary of Conclusions for meeting of NSC Principals Committee, February 28, 1994”.

³ Rat između Hrvata i Muslimana okončan je 23. februara 1994. kada su, na aerodromu „Pleso“ u Zagrebu, generali Rasim Delić, komandant Glavnog štaba Armije BiH, i Ante Roso, komandant Glavnog štaba Hrvatskog veća odbrane, potpisali sporazum o prekidu vatre. Sastanak je organizovao general Žan Kot (Jean Cot), komandant centralne komande UNPROFOR-a za bivšu Jugoslaviju. Sedište ove komande bilo je u Zagrebu. Prestanak neprijateljstva trebalo je da stupi na snagu dva dana kasnije, tačno u podne. Okvirni mirovni sporazum potpisan je 1. marta u Vašingtonu (Nikolić, 2025: 425 i 427).

jasno zašto su srpski avioni napali položaje BiH u području gde srpske snage nisu aktivne. Srbi su na taj način pokušavali da ubede bosanske vlasti da su avioni bili hrvatski. Naravno, Radio BiH je u početku izveštavao da je vazdušne napade na srednju Bosnu započela Hrvatska“ (Nikolić, 2025: 426).

Za vreme ofanzive VRS na frontu kod Goražda (operacija „Zvijezda 94“), NATO je po prvi put izvršio vazdušne udare. Tome se protivio general Majkl Rouz (Michael Rose), komandant UNPROFOR-a. U pismu Savetu bezbednosti od 8. aprila 1994. naveo je da je međunarodna zajednica, izabравši da usvoji „laku opciju“ u pogledu broja vojnika, prihvatila da će zaštićene zone biti uspostavljene sporazumom a ne silom. Takav izbor predstavljao je jasno odbijanje politike stvaranja ili nametanja mira uz primenu sile. Pisao je i da srpski napad na Goražde ne može da zadovolji definiciju napada na zaštićenu zonu (Nikolić, 2025: 447).

Posle napredovanja srpske vojske ka centru Goražda, UNPROFOR je ipak zatražio blisku vazdušnu podršku, pa je NATO 10, 11. i 16. aprila izvršio ograničene vazdušne udare na srpske artiljerijske položaje. Operacija je vođena od kodnim imenom “Blue Sword” („Plavi mač“). U izjavi Tribunalu od 13. januara 2009. general Rouz je naveo da je u udaru izvršenom 10. aprila uništeno jedno artiljerijsko komandno mesto VRS: „Kasnije su obaveštajni podaci ukazali da to da je devet oficira, uključujući Mladićeve prijatelje, ubijeno u ovom napadu“.⁴

Zbog dejstva NATO avijacije, VRS je preduzela brojne mere protiv pripadnika Ujedinjenih nacija i međunarodnih organizacija. Oni su zarobljavani na celoj teritoriji pod srpskom kontrolom. Tokom dejstava 16. aprila, srpske snage su raketnim sistemom „zemlja-vazduh“ srušile britanski avion “Sea Harrier“. „Pilot je uspeo da se spasi i nalazi se sa Vojnim posmatračima UN (*United Nations Military Observers*) u Goraždu“, kako je istoga dana Ujedinjene nacije izvestio Jasuši Akaši (Yasushi Akashi).⁵ Posle toga je admiral Lejton Smit⁶ generala Rouza obavestio da zbog rizika za svoje avione neće odobriti dalje napade na ciljeve taktičkog nivoa, već samo na ciljeve strateškog nivoa. Iste večeri saopšteno je da su Srbi pristali na prekid vatre i na oslobađanje talaca UN u zamenu za prestanak borbenih letova NATO aviona iznad Goražda (Nikolić, 2025: 454).

Novi „NATO-srpski“ incident usledio je 5. avgusta 1994, ovoga puta na sarajevskom frontu. Tada su NATO avioni uništili oklopni transporter VRS nakon što su srpske snage uzele četiri komada oružja iz skladišta kod Ilidže koje je bilo pod nadzorom UNPROFOR-a: „To oružje je potom vraćeno na sabirne punktove“ (Nikolić, 2025: 527).

O dejstvu NATO avijacije bilo je reči i na sednici NSC održanoj 10. avgusta: „Direktori su se složili da SAD treba da podstaknu NATO i UN da budu agresivniji u slučaju kršenja primirja u Sarajevu i Goraždu. Dok bi NATO bio spreman da ponovo

⁴ Tribunal: Predmet IT-09-92. Ratko Mladić, dokaz P00736.B.

⁵ Tribunal: Mladić, dokaz P07695.B. Japanski diplomata Jasuši Akaši je od januara 1994. bio specijalni izvestilac generalnog sekretara Ujedinjenih nacija za Bosnu i Hercegovinu i Hrvatsku.

⁶ Leighton Warren Smith Jr (1939–2023). Od 1994. bio je vrhovni komandant pomorskih snaga SAD za Evropu (*The United States Naval Forces Europe*) i NATO snaga za Južnu Evropu (*Allied Forces Southern Europe*). U njegovoj nadležnosti bila je i operacija “Deny Flight”.

deluje kao što je uradio 5. avgusta, ne bi bio spreman da to uradi samo zbog kršenja vatre iz malokalibarskog oružja. Neki su bili zabrinuti zbog upozorenja generala Rouza da bi čak i Muslimani mogli biti podložni merama zbog učinjenih prekršaja.⁷ Drugi su bili zabrinuti da je udar od 5. avgusta bio samo 'ubod iglice' i da u budućnosti treba napasti više strateških ciljeva. Komandni centar [VRS] je pominjan kao moguća meta za sledeći udar. Ova poruka će biti prosleđena UN i NATO⁸.

Usledio je još jedan incident niskog intenziteta. Jedinice VRS su 22. septembra 1994. u Sarajevu otvorile vatru na francusko oklopno vozilo i ranile dva vojnika: „Srbi su upozoreni da će vazdušne snage NATO biti angažovane protiv srpskog tenka T–55. Do napada je došlo u 18.15 sati po lokalnom vremenu. Tenk je pogođen“.⁹ Komanda UNPROFOR-a za BiH vazdušne udare je preporučila u 16.10 sati, a glavna komanda UN u Zagrebu napad je odobrila u 17.30 sati: „Vojska bosanskih Srba biće upozorena 20 minuta ranije“.¹⁰ Dejstvovali su jedan američki i dva britanska aviona.

Masovnim NATO udarima po srpskim položajima dosledno su se protivile Velika Britanija i Francuska. To je Aliji Izetbegoviću i Harisu Silajdžiću 25. septembra u Njujorku saopštio američki predsednik Bil Klinton. Kada je Izetbegović tražio vazdušne udare, Klinton je odgovorio da je „veoma uznemiren“ situacijom u Bosni i Hercegovini, posebno u Sarajevu, da je „strašno što nismo bili agresivniji do sada“, a da mu je Butros Gali saopštio da su ga Engleska i Francuska uvek zaustavljale u preduzimanju akcija protiv Srba: „Gali je rekao da se neće protiviti tome da bude više agresivniji ako možemo i ostale da pridobijemo za to. U narednih nekoliko dana uložićemo značajne napore. Moraćemo da razgovaramo sa Velikom Britanijom i Francuskom, čak i u vezi sa prirodnom njihovog prisustva u UNPROFOR-u, da bismo sproveli postojeće rezolucije. Mora postojati rešenje koje nam dozvoljava da budemo agresivniji. Ja ću to pitanje pokrenuti i sa Jeljcinom. Do sada su Rusi bili manji problem od Britanaca i Francuza“.¹¹

U jesen 1994. usledila je srpska ofanziva prema Bihaću (operacija „Breza 94“) kada su se 1. i 2. krajiški korpus VRS sukobili sa 5. korpusom Armije BiH. Iscrpljujuće tromesečne borbe obeležile su velike žrtve, vojničke i civilne, na obe strane. U sukobima je učestvovala i Srpska vojska Krajine. Mogućnost vazdušnih udara postala je realna kada je Savet bezbednosti UN 19. novembra 1994. usvojio Rezoluciju 959 u kojoj je izražena „zabrinutost“ zbog eskalacije sukoba oko Bihaća i raseljavanja civila. Osuđeno je „svako kršenje“ međunarodne granice između Hrvatske i Bosne i Hercegovine i

⁷ General Rouz je 9. avgusta zapretio da će zatražiti vazdušne udare kako bi sprečio Armiju BiH da otvara vatru na srpske položaje u zaštićenoj zoni u Sarajevu (Nikolić, 2025: 527).

⁸ CDL, “Principals Committee Meeting on the Balkans, August 10, 1994”. Na sednici održanoj 17. avgusta, Savet je zaključio da NATO treba da pruži vazdušnu podršku Armiji BiH u slučaju nove srpske ofanzive (CDL, “Summary of Conclusions of Principals Committee Meeting on Bosnia, August 17, 1994”).

⁹ Tribunal: Mladić, dokaz P00578.B. Saopštenje komande UNPROFOR-a od 22. septembra 1994. godine.

¹⁰ Tribunal: Mladić, dokaz D00114.B.

¹¹ CDL, “Meeting with President Izetbegovic of Bosnia Herzegovina, September 25, 1994, Waldorf Astoria Hotel, New York”.

zahtevano da sve strane, „a posebno takozvane snage krajiških Srba“, u potpunosti poštuju granicu (Nikolić, 2025: 630).

NATO je 21. novembra izvršio vazdušni napad na aerodrom u Udbini jer su odatle poletali avioni SVK prema Bihaću. NATO je nameravao da potpuno uništi aerodrom, ali je Jasuši Akaši insistirao da se napadne samo pista, a da se avioni i objekti poštede. To je, prema njegovoj oceni, bio „nužan i proporcionalan odgovor“ na napade koje su srpski avioni izvršili na zaštićenu zonu. Dan kasnije, 22. novembra, NATO avijacija je dejstvovala još dva puta. Prvo je uništeno raketno postrojenje VRS u Otoki, u opštini Bosanska Krupa, jer su dan ranije odatle neuspešno gađana dva britanska aviona, a potom je dejstvovano i na snage SVK kod Dvora na Uni (Nikolić, 2025: 631).

General Rouz je 22. novembra dobio izveštaj iz Bihaća da se VRS napreduje prema Bihaću u koji se povukla većina snaga 5. korpusa Armije BiH: „Nekoliko trenutaka kasnije, histerični gospodin Zametica, službenik kabineta dr. Karadžića,¹² telefonirao je sa Pala, zahtevajući da razgovara sa kapetanom Mikeom Stanleyem. On je očigledno bio pijan i pretio je potpunim uništenjem UNPROFOR-a ukoliko NATO pokuša sprečiti vojsku bosanskih Srba da uhvati u ubije svakog pripadnika Petog korpusa bosanske armije. Vrištao je: Ne zajebljavajte se! Ako nas budete gađali, to će značiti totalni rat. Prenesite ovu poruku svom generalu: ako hoćete da upropastite ovo, to će biti kraj svega ovde. Kraj UNPROFOR-a. Ako takozvana međunarodna zajednica to hoće, neka tako bude. Ali, ovo shvatite vrlo ozbiljno“.¹³

General Perišić je 24. novembra od Mladića tražio da preko televizije i štampe javno izjavi da neće napadati Bihać kako bi se sprečili dalji vazdušni udari po snagama VRS. Desilo se nešto drugo. U znak odmazde, VRS je zarobila preko 400 pripadnika UNPROFOR-a. I ovoga puta uzimanje talaca dovelo je do prestanka vazdušnih udara. U Sekretarijatu UN u Njujorku 28. novembra je održana je sednica predstavnika država čije su se trupe nalazile u sastavu UNPROFOR-a. Tema je bila da li one žele da njihove snage učestvuju u masovnoj vazdušnoj akciji „nametanja mira“. Sekretarijat je objasnio da NATO okleva da izvrši vazdušne udare bez prethodnog neutralisanja sredstava srpske protivvazdušne odbrane, a UNPROFOR nije pristajao na opsežnu upotrebu vazdušne sile koja bi značila ulazak u totalni rat protiv Srba (Nikolić, 2025: 631 i 634).

NATO dejstva obustavljena su od strane administracije u Vašingtonu (Washington). NSC je 28. novembra doneo odluku da obnovi odnose sa rukovodstvom Republike Srpske, pa je zaključeno da SAD više neće vršiti pritisak na Ujedinjene nacije da se pokreću vazdušni udari u cilju povlačenja srpskih snaga na frontu kod Bihaća. Demilitarizaciju zaštićene zone trebalo je da sprovedu postojeće snage UNPROFOR-a, a sa Srbima je trebalo sklopiti sporazum o nesmetanom pristupu konvoja su humanitarnom

¹² Jovan Zametica je od 1993. do 1995. bio Karadžićev savetnik za spoljnu politiku. U pitanju je Omer Zametica rođen 1955. u Banjaluci (otac mu je bio Musliman a majka slovenačko-nemačkog porekla). Od 1973. živeo je u Engleskoj, pod imenom „Džon“, gde je doktorirao na temu uloge Velike Britanije u Hladnom ratu i radio u Institutu za strateške studije (*The International Institute for Strategic Studies*). Na Pale je došao 1993, prešao je u pravoslavnu veru i promenio ime u Jovan.

¹³ Tribunal: Mladić, dokaz P00736.B. Izjava generala Rouza Tribunalu od 13. januara 2009. godine.

pomoći Bihaću i otvaranju komunikacija u Sarajevu. Vlada BiH trebalo je da se pridržava svih prethodno potpisanih sporazuma o demilitarizaciji područja oko glavnog grada.¹⁴

Ove odluke bile su u funkciji planirane mirovne misije bivšeg predsednika Džimija Kartera (James Carter). Misija bila je uspešna. Sve tri strane prihvatile su 23. decembra 1994. „Sveobuhvatni sporazum o prekidu vatre“ na svim linijama sukoba. Potom je, u kasnim večernjim satima 31. decembra, na aerodromu u Sarajevu, potpisan „Sporazum o potpunom prekidu neprijateljstava“ (*Cessation of Hostilities Agreement*). Sporazum je važio od 1. januara do 30. aprila 1995, uz mogućnost obnavljanja na novi četvoromesečni period.¹⁵

I srpska i muslimanska strana, svaka iz svojih razloga, odbile su da podrže produženje ovog sporazuma. Rat se tako ubrzao, a o posledicama niko nije previše razmišljao. Krajem maja 1995. usledila je najveća kriza u odnosima Republike Srpske i UNPROFOR-a. To je za posledicu imalo nove vazdušne udare NATO.

Bitka Srba i Muslimana za Sarajevo, duga tri godine, nastavljena je nesmanjenom silinom. Za vreme tih borbi, VRS je 24. maja je uzela četiri topa sa sabirnih tačaka pod kontrolom UNPROFOR-a i odbila je da ih vrati. Usledili su, po odobrenju generala Ruperta Smita (Rupert Anthony Smith), komandanta UNPROFOR-a,¹⁶ udari NATO avijacije na položaje VRS i 25. maja, u 16.20 sati, bombardovan je magacin municije na Palama.¹⁷

Usledila je srpska odmazda. Tokom večernjih sati 25. maja, sa položaja na Ozrenu, VRS je bombardovala aerodrom „Dubrava“ u Tuzli. Grad je pogođen sa dve granate, od kojih je druga eksplodirala u centru starog dela grada: „Artiljerijski udar se desio u sred mase vojno neaktivnih civila. U momentu kad je granata eksplodirala, oko 800 ljudi se nalazilo na ovom području, od kojih je oko 400 bilo u neposrednoj blizini, na trgu gde se desio udar. Broj žrtava odmah nakon eksplozije bio je 66 poginulih na licu mesta, a 240 ljudi je teže i lakše ranjeno. Većina poginulih bila je u dobu od 16 do 27 godina. Može se potvrditi da je stari centar, generalno uzevši, bio precizan cilj“.¹⁸

Zbog napada na Tuzlu i zbog toga što je VRS ponovo upotrebila teško oružje oko Sarajeva, Akaši je, nakon konsultacija sa vojnim i civilnim savetnicima u Zagrebu i

¹⁴ CDL, “Summary of Conclusions of Principal s Committee Meeting on Bosnia, November 28, 1994“.

¹⁵ Tribunal: Mladić, dokaz P00820.

¹⁶ Smit (1943) je elitni britanski oficir, završio je Kraljevsku vojnu akademiju Sandhurst (*The Royal Military Academy Sandhurst*). Vojničku karijeru gradio je u Africi, Arabiji, Severnoj Irskoj, Evropi i Maleziji. U čin brigadira unapređen je decembra 1986, a u čin generala 1990. kada je preuzeo komandu nad 1. oklopnom britanskom divizijom, stacioniranom u Zapadnoj Nemačkoj, sa kojom je učestvovao u Zalivskom ratu 1991. godine. Za komandanta UN snaga u Bosni i Hercegovini imenovan je 23. januara 1995. godine.

¹⁷ Tribunal: Perišić, dokaz D00706. Izveštaj generalnog sekretara UN od 30. maja 1995. godine

¹⁸ Tribunal: Predmet IT-04-83. Rasim Delić, dokaz 00416.B. Izveštaj brigadnog generala Haklanda (Hagrup Haukland), komandanta Sektora Severoistok UNPROFOR-a od 28. maja 1995. godine. Kasnije je utvrđeno da je stradala 71 osoba.

Sarajevu, 26. maja odobrio dodatne vazdušne udare na srpske bunkere i magacine oružja.¹⁹

VRS je istoga dana počela da zarobljava pripadnike francuskog bataljona UN snaga. Oni su raspoređeni na više položaja i korišćeni kao „živi štit“ protiv eventualnih vazdušnih udara. Tim povodom, generali Smit i Mladić razgovarali su telefonom 26. maja dva puta. U prvom razgovoru, Mladić je za eskalaciju krize okrivio UNPROFOR i NATO i optužio je generala Smita za „ludo i nerazumno“ korišćenje NATO udara, da nije čovek UN već deo NATO-a u realizaciji njihovih „mračnih ciljeva“.²⁰

Kasnije toga dana, Smit je od Mladića dobio pisanu poruku sledeće sadržine: „Pripadnici UNPROFOR-a stavljeni su na one objekte koji se smatraju metama. Oni su vezani za te objekte, a video kamere su ispred njih. Oni će ostati vezani sve dok postoji opasnost da će biti izvršeni napadi na bilo koji cilj u Republici Srpskoj. Ako dođe do napada na bilo koji drugi cilj, ovi pripadnici UN će biti ubijeni i to će biti prikazano na televiziji“.²¹

Zbog toga je Smit još jednom telefonom kontaktirao Mladića. Komandant Glavnog štaba VRS je potvrdio da su tri pripadnika UN snaga liscama vezani za ogradu ispred skladišta municije na Palama i da je lično naredio da budu ubijeni ukoliko dođe do još jednog udara iz vazduha: „Ukoliko dođe do novih napada, svako će znati odgovor sa svojih TV ekrana“. Smit je odgovorio da profesionalnom vojniku ne priliči da prikazuje nenaoružane ljude i da preti njihovom smrću preko TV ekrana.²²

Stanje se usijalo dan kasnije. Kako je general Bernar Žanvije²³ 27. maja obavestio Ujedinjene nacije, „u približno 4.30 sati jutros“, grupa vojnika VRS („za koju se procenjuje da su specijalne snage“), obučeni u uniforme i sa opremom francuskih pripadnika UN-a, zauzeli su posmatračko mesto Francuskog bataljona 4 na mostu Vrbanja u Sarajevu i odveli 10 francuskih vojnika: „Tokom ove akcije, jedan francuski vojnik je pobjegao. U 8.00 sati Francuski bataljon 4 je pokrenuo uspešnu operaciju da preuzme kontrolu nad osmatračkim mestom. Kao rezultat ove operacije, poginuo je jedan vojnik VRS, a trojicu su zarobljena. Dva francuska vojnika su poginula, a dvojica su ranjena“.²⁴

¹⁹ Tribunal: Predmet IT-95-5/18. Radovan Karadžić, dokaz D01051.B. Izveštaj Ujedinjenim nacijama od 26. maja 1995. godine.

²⁰ Tribunal: Mladić, dokaz P02557.B. Transkript telefonskog razgovora.

²¹ Tribunal: Predmet IT-05-88/2. Zdravko Tolimir, dokaz D00193.B. Izjava generala Smita Tribunalu od 14. avgusta 1996. godine.

²² Tribunal: Mladić, dokaz P02557.B. Transkript telefonskog razgovora.

²³ Rezolucijom 981 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija usvojenom 31. marta 1995, centralna komanda UN snaga za bivšu Jugoslaviju promenila je ime u Mirovne snage Ujedinjenih nacija (*United Nations Peace Forces* – UNPF). Za komandanta UNPF postavljen je francuski general Bernar Žanvije (Bernard Janvier). Naziv UNPROFOR ostao je za operacije u Bosni i Hercegovini i Makedoniji (Nikolić, 2023b: 284).

²⁴ Tribunal: Mladić, dokaz P02559.B. – Kanadski potpukovnik Louis Fortin iz komande Sektora Sarajevo UNPROFOR-a: „Vrlo rano ujutru 27. maja saznali smo da su Srbi, obučeni u francuski pancir prsluke i plave šlemove, zauzeli Vrbanja most u otprilike 04.00 sati. Saznali smo da je barem jedan od napadača govorio francuski i da su se zahvaljujući tome uopšte i

Kako bi se obustavila dalja dejstva NATO, general Manojlo Milovanović, načelnik Glavnog štaba VRS, prosledio je 27. maja svim korpusima naređenje Glavnog štaba da izvrše razmeštaj zarobljenih pripadnika UNPROFOR-a (osim Rusa) i predstavnika ostalih međunarodnih humanitarnih organizacija „po skladištima, u rejonima komandnih mesta, vatrenih položaja i drugih potencijalnih ciljeva po kojima bi mogao biti izvršen vazdušni udar“.²⁵ General Dragomir Milošević, komandant Sarajevsko-romanijskog korpusa, istoga dana je naredio da se ne zarobljavaju ruski pripadnici UNPROFOR-a, a da se do tada zarobljeni Rusi oslobode.²⁶ Odluka o oslobađanju ruskih talaca usledila je posle izjave predsednika Jeljcina od 26. maja da je Rusija protiv upotrebe NATO avijacije, ali je upozorila bosanske Srbe da će vazdušni napadi biti neizbežni ako ne zaustave vojne operacije. Umesto toga, „srpski lideri su nastavili vojne operacije i dobili su ono što su zaslužili“ (Headley, 2000: 206).

Vazdušni udari su obustavljeni. NSC je 28. maja zaključio da SAD više neće „pritiskati“ saveznike koji imaju trupe u UN snagama na preduzimanje daljih vazdušnih udara: „Privatno i mi ćemo prihvatiti pauzu, ali nećemo davati javnu izjavu u tom smislu“.²⁷

General Smit je 29. maja jedinicama UN snaga prosledio direktivu o ponašanju posle izvršenih vazdušnih udara. Prvo je naglasio da su udari izvršeni 25. i 26. maja za cilj imali da ponovo uspostave Zonu totalnog isključenja i punktove za prikupljanje oružja koji su bili razbijeni: „Cilj nije izvršen. Oko 347 pripadnika UN su taoci ili su u izolovanim odredima i opkoljeno su od VRS. Uzeta je značajna količina opreme i naoružanja. Nema slobode kretanja za UNPROFOR na teritoriji VRS“.²⁸

Ministri spoljnih poslova članica NATO sastali su se 30. maja u Holandiji. U posebnoj izjavi istakli su da sa „najvećom ozbiljnošću“ prate pogoršavanje situacije u Bosni i Hercegovini, osuđuju eskalaciju nasilja „među stranama i akte neprijateljstva“ prema pripadnicima UN osoblja: „Takođe osuđujemo nečuveno ponašanje bosanskih Srba zbog granatiranja zaštićenih zona i zarobljavanja i ubijanja pripadnika mirovnih snaga UN. Zahtevamo da granatiranje zaštićenih zona prestane i da se pripadnici UNPROFOR-a i posmatrači UN koji su zadržani kao taoci od strane bosanskih Srba bezuslovno oslobode. Smatramo da je rukovodstvo bosanskih Srba u potpunosti odgovorno za njihov bezbedan povratak“.²⁹

---

približili osmatračkom punktu. Ubrzo nakon toga general Gobijar (francuski general Herve Gobillard, komandant Sektora Sarajevo) naredio je da francuski vojnici povedu akciju za ponovno zauzimanje mosta. Akcija je bila uspešna, sa žrtvama na obe strane. Dva vojnika UNPROFOR-a su poginula, a 17 je ranjeno. Nikada nismo saznali tačan broj žrtava na strani Srba“ (Tribunal: Predmet IT–98–29/1. Dragomir Milošević, dokaz P00027.B. Izjava Tribunalu u razgovorima vođenim od 19. do 22. novembra 1997).

²⁵ Tribunal: Predmet IT–05–88. Popović i drugi, dokaz P02669a.

²⁶ Tribunal: Karadžić, Mladić, dokaz P02109.

²⁷ CDL, “Summary of Conclusions for Meeting of the NSC Principals Committee, May 28, 1995”.

²⁸ Tribunal: Mladić, dokaz P01176.B.

²⁹ Tribunal: Predmet IT–03–69. Jovica Stanišić, dokaz D00505.B.

Usledio je pritisak Slobodana Miloševića na rukovodstvo Republike Srpske da se taoci UN-a oslobode, što se na kraju i desilo.

Kada je izgledalo da je kriza išla ka smirenju, usledio je još jedan incident. VRS je 2. juna, u blizini Mrkonjić Grada, srušila američki avion F-16: „Sudbina pilota je nepoznata. Avion je bio na rutinskoj misiji kontrole poštovanja zabrane leta u vazдушnom prostoru Bosne i Hercegovine. Predsednik Karadžić je prkosno izjavio da kao ‘gospodari našeg neba zadržavamo pravo da napadamo zločinačke avione’“.³⁰

Pilot, kapetan Skot O’Grejdi (Scott O’Grady) se tom prilikom katapultirao i skrivao se pred poterom VRS. Spasilačku misiju vodio je borbeni tim za potragu i spasavanje iz 24. ekspedicione jedinice marinaca (24th Marine Expeditionary Unit), pod komandom pukovnika Martina Bernta (Martin Berndt). O’Grejdi je evakuisan 8. juna. Njegovo spasavanje imalo je izuzetan simbolički značaj za SAD. U Pentagonu je 12. juna organizovana svečana ceremonija, uz prisustvo najviših zvaničnika. Predsednik Klinton je rekao da želi da se zahvali „našim muškarcima i ženama u uniformama“ na spasavanju kapetana O’Grejdija: „U svom smelom i besprekornom izvršenju, njihova misija i hrabrost kapetana O’Grejdija učinili su sve Amerikance ponosnim“.³¹

Još svečanije bilo je 28. juna 1995. na prijemu Demokratskog nacionalnog komiteta (*Democratic National Committee*) organizovanom u Vašingtonu. Klinton je tada govorio da se „nešto loše desilo“ sa Amerikom posle terorističkog napada u Oklahoma Sitiju (Oklahoma City) „koji je potresao ovu naciju do srži“.³² Spasavanje O’Grejdija „vratilo je Ameriku sebi“ jer nikoga nije bilo briga da li ima irsko ili poljsko ime, ili da li mu je koža crna, smeđa ili bela: „Učinio je nešto veoma hrabro i duboko dobro što nije imalo mnogo veze sa vrstom stranačke pristrasnosti koja prekriva tolika toga što se radi u Vašingtonu. I naša srca i naš zdrav razum su ponovo potvrđeni. Nakon što je taj divni mladi kapetan vazduhoplovstva preživio šest užasnih dana u Bosni i bio spašen briljantnom operacijom, svi smo bili uzbuđeni. To nam je vratilo deo energije“.³³

Vazdušni udari NATO postali su aktuelni i za vreme ofanzive VRS prema Srebrenici jula 1995. godine. U ime glavne komanda UNPF u Zagrebu, general Žanvije je 9. jula upozorio generala Mladiću da će, ukoliko VRS ne obustavi napade, angažovati NATO za pružanje bliske vazdušne podrške: „Skrećemo pažnju na teške posledice oglašavanja na ovo upozorenje. Treba da povučete svoje vojnike koji su u ofanzivi oko Srebrenice, i to da se završi do 08.00 sati ujutro“.³⁴

Kako srpska ofanziva nije obustavljena, pretnja je ponovljena 10 jula, ali do značajnijih vazdušnih udara nije došlo. Dostupna dokumentacija ukazuje na haotičan sled izdavanja i povlačenja naređenja o udarima zbog mogućnost da VRS napadne

³⁰ Tribunal: Karadžić, dokaz P04192.B. Izveštaj štaba UNPROFOR-a u Sarajevu od 4. juna 1995. godine.

³¹ CDL, “O’Grady Ceremony, June 12, 1995”.

³² Misli se na napad izvršen 19. aprila 1995. na zgradu federalnih službi u centru grada. Tada je poginulo 168 osoba, a preko 800 je povređeno.

³³ CDL, “DNC Presidential Gala Washington, D.C, June 28, 1995”.

³⁴ Tribunal: Mladić, dokaz P01152.B.

holandski bataljon UN snaga u Srebrenici,³⁵ ali i civile koji su se iz grada povlačili prema obližnjim Potočarima, gde je bila komanda bataljona.

VRS je Srebrenicu zauzela u prepodnevnom satima 11. jula. Vazdušne udare, u odsutnosti generala Smita,³⁶ zatražio je general Žanvije. Jasuši Akaši je, u 12.20 sati, odobrio „blisku vazдушnu podršku“ protiv bilo koje srpske mete sa koje bi se mogao izvesti napad na položaj UN bataljona južno od Srebrenice: „Bliska vazдушna podrška sada je u pripravnosti, ali će se primeniti samo ako pripadnici UNPROFOR-a budu izloženo stvarnom napadu. Neće biti nikakve preventivne upotrebe aviona NATO. Predsednik Milošević me pozvao telefonom. On sasvim razume da može biti neophodno da primenimo blisku vazдушnu podršku. Milošević je izjavio da će odmah kontaktirati generala Mladića“.³⁷

U drugom izveštaju od 11. jula, Akaši je pisao da je u 14.40 sati jedan NATO avion napao dva srpska tenka koja su pretila UN bataljonu južno od Srebrenice, ali da nije izvesno da li su bombe pogodile cilj: „Drugi pokušaj je otkazan zbog toga što je područje mete bilo zaklonjeno. Avion je na dolasku prijavio da se tenkovi bosanskih Srba kreću prema jugu i udaljavaju od položaja. U približno 16.30 časova, Vojni posmatrači UN prijavili su da su bosanski Srbi zauzeli bazu holandskog bataljona. Preostale holandske snage su na izolovanom posmatračkim mestima, a glavna baza u Potočarima izložena je artiljerijskoj vatri. Veliki broj izbeglica (verovatno na hiljade) sada se kreću prema Potočarima. Lokalni srpski komandanti su zapretili da će pobiti holandsko ljudstvo ako dođe do daljih vazдушnih napada. Admiral Lejton Smit se složio s našim zahtevom, a na predlog holandskom ministra odbrane, da se suspenduje nadletanje i obustave misije bliske vazdušne podrške iznad Srebrenice. Po našem mišljenju, to bi ugrozilo civilno stanovništvo i naše osoblje koje je sada izmešano sa srpskim snagama. Avioni NATO su u stanju visoke pripravnosti na drugim mestima“.³⁸

Prema podacima Obaveštajne uprave Glavnog stožera Oružanih snaga Hrvatske, cilj napada bila su dva tenka koji su direktno ugrožavali UN snage na južnom prilazu Srebrenici, ali ta dva tenka nisu gađana, a „rezultat cijele operacije“ bila je pogođena kolona vojnih vozila Armije BiH na glavnom pravcu napada VRS. Zaključeno je da je NATO avijacija pokazala oklevanje i neodlučnost u komandovanju i delovanju po ciljevima na zemlji: „Akcija zračne potpore NATO započela je tek kada su izravno bile ugrožene snage UN. Raščlamba aktivnosti i zapovijedi koje su dobijali pilotu u zraku upućuje samo na jedno – da nije postajala odluka o stvarnoj bliskoj zračnoj potpori snagama UN na zemlji s ciljem odvratanja snaga VRS od daljnjih napadnih djelovanja“.³⁹

³⁵ Bataljon UNPROFOR-a, sa 780 vojnika dužnost u Srebrenici preuzeo je 18. januara 1995. godine. Jediničom je komandovao potpukovnik Thomas Jakob Karremans.

³⁶ General Smit je, sa suprugom, od 1. do 8. jula bio na odmoru, na Korčuli: „Moj je odmor bio prekinut da bih prisustvovao sastanku sa Generalnim sekretarom u Ženevi 8. jula. Vratio sam se na ostrvo i prekinuo odmor 11. jula, nakon pada Srebrenice“ (Tribunal: Tolimir, dokaz D00193.B. Izjava Tribunalu od 14. avgusta 1996).

³⁷ Tribunal: Perišić, dokaz P02350.B. Izveštaj Ujedinjenim nacijama od 11. jula 1995. godine.

³⁸ Tribunal: Perišić, dokaz P02351.B.

³⁹ Tribunal: Perišić, dokaz P02147. Obaveštajna informacija za 11. jul 1995. admirala Davora Domazeta, načelnika Uprave.

Holandski general Cornelis Hendrik Nicolai (od 28. februara 1995. bio je načelnik štaba komande UNPROFOR-a za BiH), Tribunalu je 1996. svedočio o konfuziji koja je 11. jula vladala oko eventualnih NATO udara. Na kraju su general Žanvijski i Akašić dozvolili udare samo protiv jedinica VRS koje bi napale jedinice UNPROFOR-a, kao i na teško naoružanje koje gađa zaštićenu zonu: „U 14.30 sati avioni su imali poteškoća da pronađu svoje ciljeve, ali su napali VRS nekoliko puta. Ukupno, nakon dva naleta dva aviona, mislim da su pogodili dva tenka i neke pešadijske jedinice. Nisu pogodili bilo koje druge položaje oko enklave. Ovaj rezultat nije bio dovoljan da se zaustavi napad. Jedinice UNPROFOR-a su se morale povući u bazu u Potočarima. Civilno stanovništvo, uglavnom žene i deca već su počeli da beže prema Potočarima, tražeći zaštitu. Negde oko 17.00 sati tražili smo od avijacije da zaustavi napade, prvo zato što je VRS zauzela Srebrenicu i drugo zato što smo od Karemansa (potpukovnik Thomas Karremans, od 18. januara 1995. komandant UN bataljona u Srebrenici) saznali da je VRS zapretila da će granatirati bazu u Potočarima gde je postojao ogroman rizik da se desi katastrofa ukoliko bo došlo do granatiranja zbog velikog broja civila koji se tamo sakupio. Istovremeno, štab u Zagrebu je došao do istog zaključka što se tiče obustavljanja napada“.⁴⁰

Major Robert Franken, zamenik komandanta UN bataljona: „Komanda UN snaga za BiH nije želela nikakve avione iznad Bosne nakon što je oboren kapetan O’Gredji. I pre nego što je nastupila kriza, mi smo tražili podršku iz vazduha. Dobili smo odgovor ‘da nema aviona na raspolaganju’. Smatrao sam da je to ‘čudan odgovor’“.⁴¹

U izjavi Tribunalu Franken je naveo: „Dobio sam poruku na engleskom koju mi je pročitao jedan od mojih podoficira, kojom nam je poručeno da bliska vazдушna podrška mora da prestane inače će VRS garantiranjem razbiti bazu, uključujući i mesta na kojima su bile izbeglice, te da će ubiti moje vojnike koje su zarobili. Pretnju mojim vojnicima nisam shvatio naročito ozbiljno jer je, po mom mišljenju, jedino što su s njima mogli učiniti bilo to da ih koriste kao živi štit, što su činili i pre, u drugim delovima Bosne i Hercegovine. Nisam poverovao da će ih stvarno pogubiti. Međutim, pretnju o granatiranju baze i izbeglica shvatio sam veoma ozbiljno jer su već izbeglice napadali svim sredstvima. Odmah nakon ove pretnje, gađana je zona autobuske stanice, a zatim i zona Potočara rafalom iz višecevnih raketnih bacača. Među izbeglicama je bilo ranjenih, ali ne znam koliko. Izbeglice su bile potpuno iscrpljene i u lošem stanju. Bili su letargični. Nisu ni na šta reagovali, zatvarali su se u sebe, nisu bili spremni jedni drugima pomagati ili tako nešto. Mi smo bili tamo, a oni su izgedali kao da se za njih svet zaustavio“.⁴²

Zašto UNPROFOR i NATO nisu intervenisali u najdramatičnijem događaju u ratu u Bosni i Hercegovini, pitanje koje i dalje ostaje otvoreno za akademsku diskusiju.

⁴⁰ Tribunal: Tolimir, dokaz D00070.

⁴¹ Tribunal: Mladić, dokaz D00280.B. „Izveštaj sa operativne obrade majora Frankena obavljen 22. jula 1995. u bazi Pleso u Zagrebu“.

⁴² Tribunal: Mladić, dokaz P01417.B. Objedinjena izjava svih svedočenja od 15. januara 2012. godine.

„NAMERNA SILA“

Kada su u svetsku javnost počele da stižu prve vesti o masovnim zločinima koje su srpske vojne i policijske snage počinile nad muslimanskim civilima i zarobljenim pripadnicima Armije BiH, prioritet za američku administraciju bio je da se pronađe način za okončanje rata do kraja 1995. godine. Usledila je kompleksna diplomatska strategija predsednika Klintona koja je, na kraju, i dovela do mirovne konferencije u Dejtonu. Suština te strategije, poznatoj kao “Bosnia Endgame Strategy”, bila je u pokretanju masovnih vazдушnih kako bi političko rukovodstvo Republike Srpske prihvatilo plan Kontakt grupe iz 1994. koji je predviđao stvaranje dva entiteta i teritorijalnu proporciju 51% za Federaciju BiH i 49% za RS.

O tome je američki predsednik tokom jula više puta telefonom razgovarao sa ključnim saveznicima: francuskim predsednikom Širakom (Jacques Chirac), nemačkim kancelarom Kolom (Helmut Kohl) i britanskim premijerom Mejdžorom (John Major). Premijer Britanije je imao najviše rezervi prema masovnim vazдушnim udarima bez odobrenja Saveta bezbednosti UN. U razgovoru sa Klintonom 19. jula rekao je da će u slučaju rasplamsavanja rata biti „mnogo genocida i etničkog čišćenja“. Suštinska dilema bila je da li će u tom slučaju Zapad „sedeti i gledati pokolje na BBC i CNN ili će biti spreman da Srbima objavi rat“.⁴³

Usaglašena saveznička politika definisana je na konferenciji u Londonu održanoj 21. jula 1995. godine. Osim ministara spoljnih poslova i odbrane zemalja čiji su vojnici bili deo mirovnih snaga u Bosni i Hercegovini, na konferenciji su bili i predstavnici Saveta bezbednosti i Sekretarijata UN, Evropske unije, NATO-a, državni sekretari Voren Kristofer (Warren Christopher) i Vilijam Peri (William J. Perry) i general Džon Šalikašvili (John Shalikashvili), načelnik Združenog Generalštaba američke vojske. Na predlog Vorena Kristofera usvojena je odluka da će NATO izvršiti vazдушne udare na VRS u slučaju napada na Sarajevo ili Goražde, zaštićene zone UN.⁴⁴

NAC je 1. avgusta precizirao da će se na dalju ofanzivnu akciju bosanskih Srba odgovoriti brzo i oštro u cilju sprečavanja napada na zaštićene zone: „NATO će re-agovati blagovremenom i efikasnom upotrebom vazdušne moći“.⁴⁵ Admiral Smit je 3. avgusta o pripremama operacije pod kodnim imenom *Deliberate Force* podneo izveštaj Viliju Klasu (Willie Claes), generalnom sekretaru NATO-a, i generalu Džordžu Džulvanu (George Alfred Joulwan), komandantu NATO snaga za Evropu (*Supreme Allied Commander Europe* – SACEUR). Potom su 10. avgusta admiral Smit i general Žanvije potpisali „Memorandum o razumevanju“ koji je sadržao zajedničke aranžmane UN i NATO-a za sprovođenje akcija navedenih u odlukama NAC i Saveta bezbednosti. Na osnovu ovog memoranduma i nakon koordinacije sa generalom Smitom, general

⁴³ CDL, “Memorandum of Telephone Conversation Between the President and British Prime Minister Major, 9:15–9:50 a.m., July 19, 1995”.

⁴⁴ CDL, “London Meeting on Bosnia”. VRS je bila pred osvajanjem Žepe, pa se o njoj nije diskutovalo u Londonu.

⁴⁵ CDL, “Mayor Military Events during the Clinton administration. US/NATO Operations during the Bosnian Conflict (1992/1995)”.

Majkl Rajan (Michael E. Ryan), komandant vazduhoplovnih snaga NATO za Južnu Evropu (*Allied Air Forces Southern Europe*), dobio je 14. avgusta saglasnost admirala Smita za operaciju.⁴⁶

Kako do napada VRS na Goražde nije došlo, za pokretanje vazdušnih udara „čeka“ se povod. On se desio 28. avgusta kada je u 11.10 sati u centar Sarajeva palo pet minobacačkih granata kalibra 120 mm. Jedna granata pala je na pijacu Markale i ubila preko 30 a ranila više od 80 osoba, kako su govorile prve vesti.⁴⁷ Uprkos brojnim kontradiktornim podacima iz istrage koja je veoma brzo sprovedena, Služba za obaveštajni rad UNPROFOR-a obavestila je 29. avgusta generala Smita da je istraga „van svake sumnje“ zaključila da su granate ispaljeno sa teritorije VRS (verovatno s područja Lukavice), sa udaljenosti između tri i pet kilometara (Nikolić, 2023a: 206).

Proklamovani cilj operacije *Deliberate Force* bio je da se pokaže odlučnost međunarodne zajednice da ne dopusti nekažnjeno artiljerijsko dejstvo po zaštićenom području Sarajeva, onemogućiti ili u najmanjoj meri smanjiti dalje napade po civilnim položajima i primora rukovodstvo Republike Srpske na pregovore o predloženoj mirovnoj inicijativi za Bosnu i Hercegovinu kojom je na kraju i okončan rat. Komandant operacije bio je admiral Lejton Smit. U vazdušnoj kampanji je učestvovalo 350 aviona. Oni su poletali iz vazduhoplovne baze Avijano u Italiji, sa američkih nosača aviona „USS Theodore Roosevelt“ i „USS America“ i francuskih nosača aviona „Foch“ i „Clemenceau“ stacioniranih u Jadranskom moru. Vazdušne napadi podržavani su artiljerijskim udarima Snaga za brze intervencije.⁴⁸

Vazdušni napadi NATO počeli su noću 30. avgusta. Navodimo i uobičajeno tačan izveštaj Obaveštajne uprave Glavnog stožera Hrvatske vojske da je „znakovit podatak“ da je Glavni štab VRS 29. avgusta u 23.00 sati „primio informaciju“ o predstojećem napadu NATO avijacije: „Navodno je izvor informacija bila osoba iz vojnog vrha Velike Britanije, a pokušaji da se o tome odmah izvesti Radovan Karadžić nisu uspjeli (nije pronađen), već je upozorba prenijeta samo postrojbama Sarajevsko-romanijskog korpusa VRS“.⁴⁹

Operativni centar Vojske Jugoslavije javio je da je prvi napad počeo u 01.55 sati kada je grupa NATO aviona dejstvovala na radarsku stanicu u rejonu Jahorine i ko-

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ Na suđenju generalu Mladiću, Pretresno veće je zaključilo da su poginule „najmanje“ 43 osobe, a ranjeno ih je „najmanje“ 88: „Granatu su ispalili pripadnici Sarajevsko-romanijskog korpusa VRS“ (Tribunal: Mladić. Presuda od 22. novembra 2017. godine. Tom II, 1121).

⁴⁸ Rapid Reaction Forces – RRF, multinacionalna jedinica koja je UNPROFOR-u pomagala da izvršava zadatke iz svog mandata. Sastojati se od jedne britanske vazdušne brigade od 4.000 vojnika i multinacionalne brigade koja je brojala 1.500 Britanaca, 1.500 Francuza i 300 holandskih vojnika. Formiranje RRF Savet bezbednosti je odobrio Rezolucijom 998 usvojenom 16. juna 1995. godine. Mandat je RRF je bio da se probiju kroz blokirane kontrolne punktove ili da artiljerijskom vatrom gađaju teško naoružanje VRS u zaštićenim zonama UN-a (<http://unscr.com/en/resolutions/998>).

⁴⁹ Tribunal: Perišić, dokaz P02153. Izveštaj admirala Davora Dozeta od 31. avgusta 1995. godine.

mandni centar VRS u Han Pijesku: „Zbog prekida veze sa Glavnim štabom VRS, efekti dejstva u vreme pisanja izveštaja nisu poznati“.⁵⁰

Prema navodima iz izveštaja generala Žanvijeja Ujedinjenim nacijama, prvi talas napada trajao je do 04.45 sati: „Primarni cilj tih napada bio je objedinjeni sistem protivvazdušne odbrane bosanskih Srba, odnosno lokacije na kojima su smešteni radari, projektili i veze. Snage za brzo reagovanje otvorile su u 04.15 sati artiljerijsku i minobacačku paljbu na 15 planiranih ciljeva, uglavnom lokacija na kojima su smešteni artiljerija, minobacači i protivavionsko naoružanje. Vojska bosanskih Srba je dejstvovala artiljerijskom i minobacačkom paljbom po snagama za brzo delovanje ali nisu naneseni gubici. Generalu Mladiću, dr Karadžiću i predsedniku Miloševiću poslali su dopisi. Osim toga, službenici za politička pitanja u Štabu UNPROFOR-a pokušavaju, zasad bezuspešno, da stupe u kontakt s političkim rukovodstvom na Palama“.⁵¹

U pismu generalu Mladiću, Žanvije ga je prvo podsetio kako ga je 14. avgusta obavestio o odluci NATO-a da se preduzme sve potrebne mere za sprečavanje napada na zaštićene zone. Tu odluku podržao je generalni sekretar UN: „U tom dopisu sam Vam objasnio da vazдушna operacija može početi zbog raznih pretnji napadima ili samih napada, uključujući granatiranje. Otvaranje minobacačke paljbe na centar Sarajeva 28. avgusta, u kojoj je ubijeno i ranjeno više do 100 civila, bio je beskrupulozni napad na nedužne žrtve. Temeljnomo istragom utvrđeno je da je taj napad izvršen s položaja vojske bosanskih Srba. Shodno tome, po zajedničkom mišljenju vojnih starešina UN i NATO, tim napadom su prekršene odluke donesene posle sastanka na vrhu u Londonu 21. jula. Zbog toga smo počeli s vazдушnim napadima na vojne ciljeve. Cilj tih napada je da se zaustavi dalje granatiranje Sarajeva. Kako bi se to postiglo, vazdušni napadi će se nastaviti dok se ne uverim da je uklonjena opasnost od daljih napada vojske bosanskih Srba“.⁵²

Tokom prvog dana operacije, u 17.15 sati, snage VRS srušile su, iznad Pala, raketom „zemlja-vazduh“ francuski avion „Mirage 2000K“ (pozivni znak „Ebro 33“) prilikom napada na magacin municije. Članovi posade, kapetan Frédéric Chiffot i poručnik José Manuel Sauvignet, su se katapultirali i odmah su zarobljeni. Borbena grupa za potragu i spasavanje (Combat Search and Rescue – CSAR) pokušala je da uspostavi vezu sa pilotima, ali bez uspeha (Conversino, 2000: 137). I u ovom slučaju Obaveštajna uprava Glavnog stožera Hrvatske vojske imala je tačne podatke: „U 17.15 sati pogođen je i srušen jedan *Mirage 2000* iz sastava Ratnog zrakoplovstva Francuske, a u 18.27 uspostavljen je kontakt s pilotom srušenog zrakoplova, te je s AWACS-a izdana zapovijed paru zrakoplova A–10 da odu u zonu u kojoj se nalazi preživjeli pilot“.⁵³

⁵⁰ Tribunal: Perišić, dokaz D00234. Komandni centar VRS se nalazio u podzemnom objektu koji je izgradila JNA na planini Javor, devet kilometara severoistočno od Han Pijeska. Bio je savremeno opremljen, zaštićen od nuklearnog udara, planiran kao komandno mestu u slučaju svetskog rata.

⁵¹ Tribunal: Karadžić, dokaz P02826.B. Izveštaj od 30. avgusta 1995. godine.

⁵² Isto.

⁵³ Tribunal: Perišić, dokaz P02153. Izveštaj admirala Davora Dozeta od 31. avgusta 1995. godine.

U ranim jutarnjim satima 6. septembra, NATO je pokrenuo helikoptersku misiju spasavanja, ali je ona odložena zbog lošeg vremena. Dan kasnije iz Brindizija je pokrenuta druga misija. Sprovedena je opsežna potraga, ali je gusta magla sa zemlje ometala akciju. Treća helikopterska misija usledila je 8. septembra, takođe iz Brindizija. Vreme je bilo dobro, ali je temeljna pretraga područja izvršena bez rezultata. Jedinice VRS u tom području pucale su na helikoptere iz teških mitraljeza, ranile dva člana posade i oštetile jedan helikopter. Prateći avioni su uzvratili vatru i uništili jedno od pet srpskih vozila. Neuspeh ove misije označio je poslednji aktivni pokušaj CSAR-a da locira posadu francuskog aviona (Conversino, 2000: 149).⁵⁴

U memorandumu koji je zamenik načelnika Međuagencijske obaveštajne grupe za Balkan (*DCI Interagency Balkan Task Force*)⁵⁵ 7. septembra dostavio Džordžu Tenetu (George J. Tenet), zameniku direktora CIA, rečeno je da je prethodne večeri organizovana neuspešna akcija spasavanja francuskih pilota: „Bilo je prilično neprijatno što ni ministar odbrane, ni predsednik, ni direktor CIA nisu bili svesni sinočnjeg pokušaja“.⁵⁶

Ovaj dokument smo citirali jer sugerise da su američki zvaničnici tražili alternativne kanale za oslobađanje francuskih pilota. Da li je neuspeh u misijama spasavanja pilota doveo do saradnje između američkih i srpskih tajnih službi i šta govori u prilog saradnji? Opšte mesto u američkoj politici bilo je da Milošević kontroliše Mladića (to nije bilo tačno u potpunosti, što će se i potvrditi u narednim mesecima); od trenutka dolaska Jovice Stanišića na mesto načelnika Službe državne bezbednosti Srbije (decembra 1990) uspostavljeni su dobri kontakti sa američkom obaveštajnom službom (*Central Intelligence Agency – CIA*). O ovim kontaktima, kao obično, poznato je malo ili ništa.⁵⁷ S druge strane, zadržavanje pilota u zarobljeništvu komplikovalo je položaj

⁵⁴ Ranjeni američki vojnici u SAD su vraćeni 22. septembra, kako je saopštio admiral Smit na konferenciji za medije u Napulju: „Izuzetno smo ponosni na ono što su ovi mladići uradili u sve tri misije. Ne bih ih jasno klasifikovao kao neuspehe, to su bile izviđačke misije, obavljene su profesionalno i uradili su tačno ono što su nameravali. Nažalost, nisu locirali francuske pilote i potraga se nastavlja“ (<https://www.upi.com/Archives/1995/09/22/Rescue-efforts-of-French-pilots-detailed/2623811742400/>).

⁵⁵ Obaveštajna grupa osnovana 12. juna 1992. sa zadatkom da kao „taktička obaveštajna podrška“ prati rat u Bosni i Hercegovini. Grupa je bila pod kontrolom direktora CIA. Prvi šef grupe bio je Džeјms Karson (James O. Carson), a od 25. januara 1994. do kraja 1996. na toj funkciji bio je Norman Šindler (N. Schindler). O BTF detaljno: <https://www.cia.gov/static/Bosnia-Intelligence-and-the-Clinton-Presidency.pdf>.

⁵⁶ CDL, “Memorandum for Deputy Director of Central Intelligence, September 7, 1995”.

⁵⁷ Znamo da je 19. oktobra 1990. delegacija Službe Državne bezbednosti Jugoslavije posetila Biro za borbu protiv terorizma Stejt departmenta (*The Bureau of Counterterrorism*). Tada je, na zahtev američke strane, uspostavljena saradnja sa CIA. Dogovoreno je uspostavljanje posebnog kanala za razmenu bezbednosnih informacija od bilateralnog značaja. Sa američke strane za to je ovlašćen jedan pripadnika ambasade u Beogradu u svojstvu oficira za vezu. Taj kanal je u kontinuitetu funkcionisao tokom svih ratnih godina. U Srbiji su tada boravile dve delegacije američke obaveštajne zajednice: februara 1992. predstavnici Istočnoevropskog odeljenja CIA za borbu protiv međunarodnog terorizma i decembra 1993. delegacija Nacionalnog saveta za obaveštajni rad (*National Intelligence Council*) koju je predvodio Rodžer Džordž (Roger Z. George). Tu delegaciju primio je Stanišić (Tribunal: Stanišić, dokaz 1D00486).

Srbije u završnoj fazi rata i pretilo da naruši njenu aktivnu ulogu u pronalaženju održivog mirovnog rešenja. Zbog toga je na Mladića izvršen pritisak da piloti budu oslobođeni.

U svakom slučaju, kontakt između američkog i srpskog rukovodstva vrlo brzo je uspostavljen. Momir Bulatović piše da je CIA tokom 1995. uspostavila bliske veze sa službom Državne bezbednosti Srbije i da je direktor CIA Džon Dojč (John M. Deutch, direktor CIA bio je od 10. maja 1995. do 15. decembra 1996) u ovom periodu bio u „super tajnoj poseti“ Beogradu (Bulatović, 2004: 230).

To je potvrdio i Jovica Stanišić na sastanku sa Mladićem 9. septembra. Sastanku su prisustvovali i general Perišić i Franko Simatović, Stanišićev zamenik i komandant specijalne jedinice Državne bezbednosti, poznate kao „Crvene beretke“. Ova jedinica je počinila brojne ratne zločine u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Sastanak održan na Cetinju, u Crnoj Gori, poznat nam je iz Mladićevih dnevničkih zapisa. Stanišić je rekao: „Generale, pošto se general Perišić žuri, a pošto nisi bio prekuče u Dobanovcima na sastanku,⁵⁸ ti znaš da ono što dobijaš ide mimo znanja politike. Ja sam tražio od Karadžića dva pilota. Kod mene je došao predstavnik službe SAD (Dojč), tamo je bio [Vilijam] Peri, Šalikašvili, i saglasili su se da se ponudi kontakt sa Klarkom,⁵⁹ a da vi date pilote. Da se dolazak Klarka drži u tajnosti, da se piloti prebace u Batajnicu i da tajno idu. Znam da imaš kontakte sa Rusima, i to je dobro. Vidim da je mogućnost da budete u kontaktu sa SAD. Da sastanak bude tajan. Ja sam to video kao šansu da ti nešto uradiš“.⁶⁰

General Perišić, odvojeno od Stanišića, rekao je: „Admiral Ovens, zamenik načelnika Generalštaba SAD,⁶¹ danas će me u 14.30 nazvati telefonom. Data je saglasnost od Perija i Šalikašvilija da postepeno uspostavimo vojne kontakte i međuarmsku saradnju. Došao sam iz dva razloga: Klark hoće da se sastane sa tobom. Sloba nema nikakav ugled u srpskom narodu. Svi su izgledi da je on ovo napravio u Krajini,⁶² hteo je i kod vas, a mi nismo dali. Amerikanci hoće da se sastanu sa tobom i sa mnom. Tri puta me je zvao general Klark. I Holbruk.⁶³ Oni hoće Slobu da iskoriste do određenog trenutka, a posle da ga se otarase. Plašim se, znam dileme. Jovica ne voli Slobu, Sloba ne voli vojnike. Ti i ja bi mogli imati koncept šta da radimo sa Amerikancima. Ovi su mafioze [Stanišić i Simatović] a Sloba je još veća“.⁶⁴

Mladić nije prihvatio nijedan od ponuđenih predloga.

⁵⁸ Misli se na sastanak Miloševića sa rukovodstvom Republike Srpske održanom 7. septembra u objektu Vojske Jugoslavije u Dobanovcima, u okolini Beograda.

⁵⁹ Američki general Wesley Kanne Clark. Od 1997. do 2000. bio je komandant NATO snaga u Evropi. Komandovao je NATO intervencijom u Srbiji 1999. (operacija *Allied Force*).

⁶⁰ Tribunal: Karadžić, dokaz P01489.B.

⁶¹ Admiral William Arthur Owens.

⁶² Misli se na operaciju „Oluja“.

⁶³ Richard Holbrooke (1941–2011), pomoćnik državnog sekretara za Evropu i Kanadu. Od avgusta 1995. bio je šef američkog diplomatskom tima čiji je zadatak bio da obezbedi prekid rata u Bosni i Hercegovini. Jedan je od tvoraca mirovnog sporazuma u Dejtonu.

⁶⁴ Tribunal: Karadžić, dokaz P01489.B.

Američka obavještajna zajednica sumirala je 19. septembra rezultate vazdušnih udara na Republiku Srpsku: „Rukovodstvo bosanskih Srba se na kraju složilo da povuče svoje teške oružje iz okoline Sarajeva, gotovo sigurno kako bi zaustavilo vazdušne napade NATO u vreme kada su hrvatske i federalne snage bile u ofanzivi. Iako su vojni kapaciteti bosanskih Srba degradirani u nekoliko funkcionalnih oblasti, VRS je zadržala sposobnost da vodi neke borbene operacije. Srpski poraz u zapadnoj Bosni skoro sigurno jeste rezultat uticaja vazdušne kampanje NATO-a koja je poremetila komunikacije i podrila srpski moral“.⁶⁵

Operacija *Deliberate Force* okončana je 20. septembra kada su admiral Smit i general Žanvije saopštili da je srpska artiljerija oko Sarajeva povučena i da će aerodrom biti otvoren, pa preduzimanje novih vazdušnih udara više nije neophodno.⁶⁶ Tokom trajanja operacije, izvršeno je 3.000 borbenih letova: „Do 22. septembra, UNPROFOR je procenio da Srbi imaju kontrolu nad približno 49% države, dok federalni partneri zajedno drže oko 51% teritorije (Bošnjaci oko 30%, a Hrvati oko 21%). Mapa na kojoj su ucrtane linije fronta uglavnom se podudarala sa teritorijalnim podelama koje je predložio tim Sjedinjenih Država. U toj završnoj fazi rata, raseljeno je približno 90.000 Srba, uglavnom iz zapadne Bosne“.⁶⁷

Odmah po okončanju vazdušnih udara, nastavljena je potraga za pilotima. Iz kasnijih dešavanja znamo da se predsednik Širak od Miloševića tražio informacije o njihovoj sudbini. To se verovatno dogodilo tokom posete ministra spoljnih poslova Savezne Republike Jugoslavije Milana Milutinovića Francuskoj 21. septembra 1995. godine. Kasno iste večeri Jovica Stanišić je pozvao neimenovanog Mladićevog saradnika u Beograd, da razgovaraju o oslobađanju pilota. Stanišić mu je 22. septembra rekao da moli Mladića da oslobodi pilote „jer je to Srbiji sada veoma potrebno“. U suprotnom, neće više pomagati Mladiću oko optužnice Tribunala koja je podignuta protiv njega.⁶⁸

Ta informacija prenesena je Mladiću i on se 22. septembra u Milićima, u istočnoj Bosni, sastao sa generalom Bertranom Delaprelom (Bertrand de Lapresle), načelnikom štaba UNPF. Francuski general, kako je zabeležio srpski general, rekao je da dolazi na ličnu inicijativu, kao prijatelj: „Došao sam radi sudbine dva pilota ‘Miraža 2000’ koje su oborile Vaše snage. Vlada ima podatke da su lečeni, da su dobrog zdravlja i da bi mogli biti vraćeni. Ovo je pitanje mnogo veće od lokalnog značaja. U Francuskoj ovo pitanje stvara uslove koje Francuska ne bi htela da ima sa Republikom Srpskom. Francuska je značajna za Republiku Srpsku u sklopu Evropske unije po pitanju ustavnih rešenja i obnove. Značajno bi bilo da se vratimo tradicionalno dobrim odnosima Francuske i Republike Srpske. Bilo bi značajno da general Mladić započne i okonča vraćanje

⁶⁵ CDL, “Impact of the NATO Air Campaign in Bosnia. DCI Interagency Balkan Task Force, September 19, 1995”.

⁶⁶ CDL, “Joint Statement by Admiral Smith and General Janvier”.

⁶⁷ Tribunal: Tolimir, dokaz D00122.B. „Izveštaj generalnog sekretara Ujedinjenih nacija u skladu sa rezolucijom Generalne skupštine 53/55“, 15. novembar 1999“, 184.

⁶⁸ Tribunal: Stanišić, dokaz P02542. Protiv Mladića (i Radovana Karadžića) glavni tužilac Tribunala Ričard Goldston (Richard J. Goldstone) prvu optužnicu podigao je 24. jula 1995. godine. Mladić je optužen za ratne zločine koji uključuju „genocid, saučesništvo u genocidu, zločin protiv čovečnosti i kršenje običaja ratovanja“ (Tribunal: Mladić. Indictment).

pilota. Bilo bi bolje da se izbegne vraćanje preko policije Srbije, a bilo bi bolje da to bude preko oficira VRS. Ovaj gest dobre volje bi omogućio predsedniku Širaku da Tuđmanu uputi zahtev da obustavi ofanzivu i vrati snage koje su prešle Unu.⁶⁹ Oslobođanjem pilota odbili bi ste i zahteve Alije Izetbegovića o demilitarizaciji Banjaluke. Išlo bi u prilog naređenju koje je dao Žanvije generalu Smitu da spreči muslimanska dejstva ka Sarajevu“.⁷⁰

Francuska vlada obavestila je 28. septembra admirala Smita da su piloti „pronađeni živi i uhapšeni od strane bosanskih Srba“. Smit je odgovorio da je „iako su napori potrage i spasavanja za sada obustavljeni, spreman da nastavi misije potrage ili pokrene napore za spasavanje u bilo kom trenutku kada se to smatra neophodnim“.⁷¹

Tokom 29. septembra sastali su se Mladić i Karadžić. Prema kratkom zapisu u Mladićevom dnevniku, Karadžić je pokazao fotografiju francuskih pilota koju je dobio od generala Delaprela.⁷²

Karadžić je 30. septembra Glavnom štabu VRS, MUP-u i Vojnom tužiocu naredio da „odmah i u najkraćem roku“ sprovedu istragu o nestanku francuskih pilota i da mu o tome dostave pisani izveštaj.⁷³ Istog dana Tomislav Kovač, zamenik ministra unutrašnjih poslova, zahtevao je od Državne bezbednosti da tokom dana sastavi izveštaj o učešću MUP-a u pronalaženju pilota, „vremenu zadržavanja i precizno da mi navedete i kome su piloti predati. Zahtjevam da preduzmete operativne mjere u cilju dolaska do podataka gdje se trenutno nalaze francuski piloti“.⁷⁴

Državna bezbednost Republike Srpske izveštaj je dostavila istoga dana. Navedeno je da su pilote zarobili meštani sela Sjetlina (opština Pale), a od njih su ih preuzeli pripadnici Državne bezbednosti i sprovedi do sedišta službe u objektu „Kikinda“ oko 18.00 sati 30. avgusta. Zbog teških telesnih povreda, piloti nisu mogli da daju izjavu („zbog teških lomova nogu padali su u nesvest“), pa su prebačeni u bolnicu „Koran“ na Palama (bolnica je radila u okviru 4. sanitetskog bataljona Sarajevsko-romanijskog Korpusa). Odmah su došli pripadnici vojne policije SRK „koji nisu dozvolili da se pilotima pruži pomoć u prijemnoj sali, već su zahtjevali da se oni uvedu u kancelariju uprave bolnice, govoreći da je takvo naređenje generala Mladića. Piloti su uvedeni u pomenutu kancelariju u kojoj se već nalazio general Mladić sa jednom TV ekipom srpske televizije. Od radnika RDB koji su bili u pratnju pilota, general Mladić je za-

⁶⁹ U već citiranom memorandumu BTF od 7. septembra, rečeno je da su „Bosanci sada dobili ono što su pokušavali da dobiju poslednje dve godine, zapadne vazdušne napade u njihovo ime“ (CDL, “Memorandum for Deputy Director of Central Intelligence”). Operacija „Maestral“, ofanziva HVO-a, Armije BiH i Hrvatske vojske prema položajima VRS u zapadnoj Bosni počela je 8. septembra. U pitanju je nastavak operacije „Oluja“ i prethodnica operacije „Južni potez“. Paralelno je tekla i operacija Armije BiH „Sana 95“. Ona je počela 13. septembra, a za cilj je imala da VRS odbaci na prostor istočno od reke Sane.

⁷⁰ Tribunal: Karadžić, dokaz P01489.B.

⁷¹ CDL, “Mayor Military Events during the Clinton administration. US/NATO Operations during the Bosnian Conflict (1992/1995)”.

⁷² Tribunal: Stanišić, dokaz P02544.

⁷³ Tribunal: Stanišić, dokaz D00481.

⁷⁴ Tribunal: Stanišić, dokaz D00482.

htjevao da odmah napuste kancelariju i njemu predaju pilote, što su radnici i učinili i čekali pred vratima kancelarije. Nakon desetak minuta general Mladić je izašao i od zamjenika rukovodioca RDB zahtjevao da raspusti ljude, pri čemu je bio nekorektan u obraćanju i nije dozvoljavao nikakav dalji razgovor. U jutarnjim satima narednog dana, obavili smo razgovor sa osobljem bolnice. Oni su nas tom prilikom obavijestili da su francuski piloti zbog veoma teških povreda i nemogućnosti pružanja adekvatne medicinske pomoći u bolnici, prebačeni tokom noći u vojnu bolnicu na Sokolac, gdje su trebali biti operisani. Prema neprovjerenim saznanjima, nakon nekoliko dana u bolnici u Sokolcu je bio pokušaj linčovanja pilota od strane grupe pripadnika VRS, pa su navodno iz razloga bezbjednosti prebačeni na drugu, nama nepoznatu lokaciju. Napominjemo da je prilikom dovođenja pilota u bolnicu 'Koran', novinar Snježan Lalović ispred bolnice fotografisao pilote i da je taj film oduzet, nalazi se u sjedištu RDB. Na materijal koji je snimila TV ekipa srpske televizije stavljena je zabrana javnog prikazivanja, a u krugovima stranih novinarskih ekipa na Palama su nuđene znatne sume novca za snimke pilota⁷⁵.

RUSIJA I OSLOBAĐANJE FRANCUSKIH PILOTA

Kako potraga za pilotima nije dala rezultate, Francuska se za pomoć obratila Rusiji. Pojedinačna pitanja odnosa Rusije s drugim zemljama kroz istoriju su rešavana na nivou specijalnih službi. Te činjenice nisu objavljivane i verovatno nikada neće postati poznate. Na zahtev zvaničnih novina Vlade Ruske federacije *Российская газета*, povodom veka od formiranja Spoljne obaveštajne službe Rusije (Служба внешней разведки Российской Федерации – SVR),⁷⁶ sa operacije spašavanja francuskih pilota 2019. delimično je skinuta oznaka tajnosti.⁷⁷

Tokom oktobra Širak se obratio Jeljcinu sa molbom da u potragu za pilotima uključi ruske obaveštajne službe. Jeljcin se složio i dao uputstvo Jevgeniju Primakovu, direktoru SVR. Pukovnik Kuliš, pripadnik Federalne službe bezbednosti (Федеральная служба безопасности Российской Федерации – FSB) poslat je u Beograd da koordinira napore sa Francuzima.⁷⁸ Akciju je organizovao iskusni sovjetski/ruski obaveštajac

⁷⁵ Tribunal: Stanišić, dokaz D00483.

⁷⁶ Pod ovim imenom formirana je 18. decembra 1991. dekretom predsednika Jeljcina „O formiranju Spoljne obaveštajne službe RSFSR“ (<https://yeltsin.ru/archive/act/33826/>). SVR je sledila istorijsko nasleđe Spoljnog odeljenja prve tajne političke policije Sovjetske Rusije (poznate pod akronimom „Čeka“, osnovane odmah nakon Oktobarske revolucije). Ovo odeljenje je formirano 20. decembra 1920. godine.

⁷⁷ Николай Долгополов, «Как российские спецслужбы вызволяли французских пилотов, сбитых над бывшей Югославией»; <https://rg.ru/2019/09/03/kak-rossijskie-specsluzhby-vyzvoliali-francuzskih-pilotov-sbityh-nad-byvshej-iugoslaviej.html>.

⁷⁸ Vladimir Jefimovič Kuliš. Od 1986. godine služio je u agencijama državne bezbednosti SSSR-a/Ruske Federacije na različitim pozicijama. Od početka rata u bivšoj Jugoslaviji učestvovao je u nizu složenih kontraobaveštajnih operacija, posebno u potrazi za dvojicom ruskih televizijskih novinara koji su nestali u Hrvatskoj (Центр военно-политических исследований, <http://www.pravo.mgimo.ru/?q=node/6973>). U pitanju su specijalni dopisnik

general Vladimir Pavlovič Zajcev, u ovom trenutku rezident SVR-a u Beogradu. Njegov zamenik se u ovom tekstu navodi pod pseudonimom „pukovnik Ivan Ivanović Ivanov“. Problem za rusku službu bio je zašto trošiti energiju na potragu za pilotima NATO-a koji su bombardovali nevine ljude.⁷⁹

Sa francuske strane operaciju je vodila Direkcija za teritorijalni nadzor (*Direction de la Surveillance du Territoire* – DST), obaveštajna služba Ministarstva unutrašnjih poslova u okviru Glavne uprave nacionalne policije. DST je bila zadužena za kontrašpijunažu i borbu protiv terorizma. Rusko-francuska operacija odvijala se, upadljivo, mimo znanja Državne bezbednosti Srbije, ali uz učešće generala Perišića koji o tome nije obavestavao Miloševića, kako se pokazalo.

Neki elementi ove komplikovane operacije poznati su nam preko zapisa iz Mladićevog dnevnika. Tako znamo da se on 16. novembra u Beogradu (sastanak je počeo u 19.30 sati) sastao sa ruskim generalima Špilovom⁸⁰ i Ladiginom.⁸¹ Na sastanku su bili

---

Centralne televizije SSSR-a Viktor Nogin i snimatelj Genadij Kurinoj. Oni su 1. septembra automobilom krenuli iz Beograda prema ratištu u Hrvatskoj. Istoga dana su nestali u blizini Hrvatske Kostajnice, tada pod kontrolom policije SAO Krajine. Na osnovu Jeljcinovog pisma Mariji Ivanovoj, majci Genadija Kurinoja, od 5. novembra 1991. znamo da je on o nestalim novinarima razgovarao sa predsednicima Srbije i Hrvatske kada su bili u zvaničnoj poseti Rusiji 15. i 16. oktobra 1991. godine: „Uverili su me da će nastaviti svoje napore i dati uputstva da se intenzivira potraga“ (<https://yeltsin.ru/archive/paperwork/51015/>). Usledila je višegodišnja istraga, ali ona nije dala rezultate zbog opstrukcija JNA, vlasti Krajine i Srbije. Predsednik Vladimir Putin je 20. marta 2017. Nogina i Kurinoja odlikovao „Ordenom za hrabrost“ («Не стреляйте, мы ваши братья», <https://novayagazeta.ru/articles/2021/09/01/ne-streliaite-my-vashi-bratia>). Županijsko državno odvjetništvo u Zagrebu pokrenulo je 23. februara 2021. krivični postupak protiv dvojice neimenovanih pripadnika specijalne policijske jedinice SAO Krajine (nalazili su se u Srbiji) zbog ubistva ruskih novinara. Optužnica je podignuta 17. februara 2025. godine. Tada je saopšteno da su u pitanju Ilija Čizmić i Žarko Matijašević (<https://www.index.hr/vijesti/clanak/dvojica-specijalaca-sao-krajine-optuzena-da-su-1991-ubila-dvojicu-ruskih-novinar/2643033.aspx>). Posmrtni ostaci ruskih novinara nikada nisu pronađeni.

⁷⁹ Н. Долгополов, «Как российские спецслужбы вызволяли французских пилотов, сбитых над бывшей Югославией».

⁸⁰ Viktor Dmitrijevič Špilov, pripadnik Glavne obaveštajne uprave Generalštaba Oružanih snaga Rusije, u ovom periodu vojni ataše u Beogradu.

⁸¹ Fjodor Ivanovič Ladigin (1937–2021). Od 1992. do 1997. bio je načelnik Glavne obaveštajne uprave (*Главное разведывательное управление* – GRU) Generalštaba Oružanih snaga Rusije. GRU je osnovan 7. maja 1992. ukazom predsednika Jeljcina (<https://yeltsin.ru/archive/act/34292/>). Mladić i Ladigin prvi put su se sreli 26. jula 1994. u Beogradu, kada su Ladigin i Čurkin Karadžiću i Mladiću predali Jeljcinovo pismo u kome je od Republike Srpske tražio da prihvati plan Kontakt grupe (Tribunal: Mladić, dokaz P00361.B). Mladić je, verovatno u decembru 1994, bio u tajnoj poseti Generalštabu ruske armije. O toj poseti ima malo podataka. Delimično je poznata preko Mladićevog izlaganja na sednici Vrhovne komande Oružanih snaga Republike Srpske održanoj 31. marta 1995 (Tribunal: Karadžić, dokaz P03149). Mladić se u Moskvi sastao i sa ruskim patrijarhom Aleksijem II. Mladić i Ladigin su se sastali i 24. jula 1995. u Dobanovcima. Na tom sastanku bio je i Aleksandar Zotov, ruski član Kontakt grupe. Oni su Mladiću preneli upozorenje predsednika Jeljcina da ne pokreće napade na Sarajevo i Goražde jer će uslediti NATO odmazda (Tribunal: Mladić, dokaza P01473).

i general Perišić i pukovnik Branko Krga.⁸² Ladigin je prvo Mladiću preneo blagoslov ruskog patrijarha. Potom je saopštio da je poslat od strane predsednika Jeljcina: „Ili ću nešto da rešim ili neću da se vratim“. Rekao je „da smo ga izneverili“ i da se obraća „u ime predsednika Jeljcina za francuske pilote“.⁸³

Mladić se sutradan (sastanak je počeo u 09.50 sati), sastao sa francuskim generalom Galoom: „Poslala me je moja vlada da pitam generala Mladića o pilotima“.⁸⁴ To je sve što je Mladić zapisao o susretu sa francuskim generalom.⁸⁵

Dostupni francuski izvori navode da je DST 10. novembra kontaktirala generala Galou, sa molbom da pomogne u pronalaženju pilota „pre nego što to Amerikanci urade“. Galoa je u Beograd doputovao 16. novembra; odmah se sastao sa Dobricom Ćosićem koji ga je uputio na Karadžića. Galoa se kasno te večeri sastao sa Karadžićem; piloti su živi ali on ne zna gde su, pa o njima mora da razgovara sa Mladićem. Sastanak je održan u Kalinoviku, Mladićevom rodnom mestu. Francuski general je o tim susretima 18. novembra dostavio izveštaj ministrima spoljnih poslova i odbrane. Prema tim navodima, Mladić je saopštio da su piloti živi i da će biti vraćeni načelniku Generalštaba francuske vojske: „Ako francuski general pristane da ode na Pale da sa mnom izvrši smotru srpskih trupa kako bi rešili spor sa Francuskom, onda će Srbi osloboditi taoce“.⁸⁶

Mladić se potom 19. novembra, u restoranu „Jela“, kod Han Pijeska, sastao sa pukovnikom Kulišom, kako je zabeležio u dnevniku.⁸⁷ Ruski pukovnik je rekao da dolazi

⁸² Krga je bio načelnik 2. (obaveštajne) uprave Generalštaba Vojske Jugoslavije. Od juna 2002. bio je načelnik Generalštaba VJ, pa Vojske Srbije i Crne Gore (do januara 2005).

⁸³ Tribunal: Karadžić, dokaz P01489.B.

⁸⁴ Tribunal: Karadžić, dokaz P01489.B.

⁸⁵ Pierre Marie Gallois (1911–2010), francuski vazduhoplovni general i naučnik, jedan od tvoraca francuske nuklearne doktrine. Predavao je nuklearnu strategiju i međunarodne odnose na francuskim i stranim visokim vojnim školama. Osnivač je Međunarodnog instituta za geopolitiku (1982). U Francuskoj je od početka 90-ih godina zastupao suverenističke ideje i tezu o prodoru islamizma na Balkan, uz američku podršku. Za raspad Jugoslavije krivio je Nemačku zbog njenih „antisrpskih kompleksa“ iz dva svetska rata. Galoa je 23. oktobra 1997. primljen u SANU (Odeljenje društvenih nauka) kao inostrani član. Potpisnik je peticije „Evropljani žele mir“ koju je pokrenuo prosrpski desničarski pokret *Ne ratu*, kako bi se suprotstavio NATO intervenciji 1999. godine. Koautor je knjige *L'apartheid judiciaire. Le Tribunal penal international arme du guerre (Sudski aparthejd. Tribunal kao oružje rata)* iz 2002. godine. Jedan je od ljudi kojima je Dobrica Ćosić posvetio poglavlje u memoarima *Prijatelji* (2005).

⁸⁶ <https://www.valeursactuelles.com/politique/histoire-secrete-dune-liberation>.

⁸⁷ Dolgopolov opisuje kako je došlo do sastanka: „Glavna ličnost preko koje su pokušali da dođu do Mladića bio je šef vojne obaveštajne službe Vojske Republike Srpske [načelnik Uprave za obaveštajno-bezbednosne poslove Glavnog štaba VRS], general Zdravko Tolimir. Pukovnik Ivanov je imao dobre kontakte sa njim, kao i sa mnogim drugim ljudima njegove profesije. U početku se Tolimir odlučno protivio: zašto tako human pristup pilotima? I tek tokom razgovora jedan na jedan, pukovnik Ivanov je uspeo da ubedi Tolimira da organizuje sastanak sa Mladićem“ («Как российские спецслужбы вызволяли французских пилотов, сбитых над бывшей Югославией»).

u ime predsednika Jeljcina i da prenosi poruku „Barsukova“.⁸⁸ Dalje je govorio da je pre „mesec i po“ održan sastanak Jeljcina i Širaka na kome je govoreno o francuskim pilotima. Francuska je bila spremna da se „izvini pred javnošću Srbije i Republike Srpske“ za učešće u bombardovanju Republike Srpske. Ako se pitanje pilota pozitivno reši, podržavaće interese RS a ne BiH, preispitaće svoj stav o Tribunalu u Hagu „i ona bi u slučaju pozitivnog rešenja podnela zahtev da se to skine sa Vas“. Rusija je spreman da podrži taj predlog. Nagoveštena je materijalna i politička podrška Rusije i Francuske Republici Srpskoj.⁸⁹

ZAKLJUČNO

Posle okončanja konferencije u Dejtonu (Dayton), NSC je 22. novembra konstatovao da je potpisan mirovni sporazum i da će se pratiti njegova realizacija. Rečeno je da bi SAD trebalo da insistiraju na donošenju rezolucije Saveta bezbednosti UN o ukidanju embarga na oružje pre donošenja rezolucije o suspenziji ekonomskih sankcija Srbiji kako bi se obezbedilo da ukidanje embarga ne bude blokirano od strane Rusije.⁹⁰

Savet bezbednosti UN je istoga dana, 22. novembra, usvojio dve rezolucije. Rezolucijom 1021 određen je 13. mart 1996. kao datum za ukidanje embarga na uvoz oružja za bivšu Jugoslaviju. Savet je potvrdio svoje zalaganje da se političkim pregovorima dođe do rešenja konflikta u bivšoj Jugoslaviji. Traženo je i oslobađanje dva francuska pilota i njihov „hitan i siguran povratak.“⁹¹ Rezolucijom 1022 ukinute su sankcije prema SRJ, a prema Srbima u Bosni i Hercegovini sankcije će biti ukinute kada se VRS povuče na linije razgraničenja dogovorene sporazumom u Dejtonu. I u ovoj rezoluciji traženo je oslobađanje francuskih pilota.⁹²

Mirovni plan je trebalo da bude svečano potpisan 14. decembra u Parizu, a Francuska je to uslovljavala oslobađanjem svojih pilota, što je general Mladić uporno odbijao da uradi.

Na sastanku sa Miloševićem održanom 27. novembra u Dobanovcima, Mladić je obećao „da će lično da proveri“ šta se sa dogodilo sa pilotima.⁹³ O tome su Milošević

⁸⁸ General Mihail Ivanovič Barsukov, od 24. jula 1995. do 20. juna 1996. direktor Federalne službe bezbednosti Rusije.

⁸⁹ Tribunal: Stanišić, dokaz D01469.

⁹⁰ CDL, “Summary of Conclusions of Principals Committee Meeting on Bosnia, November 22, 1995”.

⁹¹ Tribunal: Perišić, dokaz P02489.B.

⁹² <http://unscr.com/en/resolutions/1022>. Rusija je bila uzdržana prilikom glasanja kod obe rezolucije.

⁹³ Mladić je zabeležio da je Milošević tada rekao da je potrebno da se „oslobodimo Rusa“ jer oni ne mogu ni sami sebi pomoći, niti organizovati sopstvenu državu: „Rusi se isključivo bave sopstvenim interesima. Važno im je da imaju dobre odnose sa SAD, a spremni su da nas prodaju“ (Tribunal: Karadžić, dokaz P01489.B).

i general Perišić telefonom razgovarali 1. decembra: „MILOŠEVIĆ: E pa znaš kako, munjevitom brzinom se približava konferencija i mi bi morali da imamo konačnu sudbinu njihovu izvesnu za narednih dan, dva. Hoćeš da ga zovneš i da vidiš šta je on uradio? PERIŠIĆ: Već sam ga ja zvao i on kaže da radi na tome, a ja ću potencirati ponovo da što pre to završi i da nam saopšti. MILOŠEVIĆ: Meni je sada kritično pitanje jer pazi šta je: Francuzi sad organizuju konferenciju, oni sve nose, prijatelji su nam, mi treba da sa njima započnemo razgovor a ne znam još da im kažem o pilotima. To je toliko neozbiljno da nam jednostavno devalvira sve. Daj molim te kaži mu. Daj da odmah uradi šta zna. Žive ili mrtve nek ih nađe. Mora ih naći. To cela javnost očekuje tamo, a mi treba da idemo na konferenciju. Mislim, nemoj da nam još taj udarac prave, neka idu u [psovka]. Oni su nas stalno dovodili u užasnu pregovaračku poziciju svojim postupcima. Daj bre neka nađu gde su piloti. Obećao je na kraju krajeva kad je bio pre pet dana kod mene. Rekao je: evo, ja se s tim nisam bavio lično. Pa ako je uzeo lično, ako drži reč, neka da. Ajde molim te to vidi. PERIŠIĆ: Jasno“.⁹⁴

Generali Mladić i Delaprel ponovo su, u restoranu „Jela“, 3. decembra razgovarali o sudbini pilota. Francuski general je prvo rekao, kako je zabeležio Mladić, da je pitanje pilota više puta postavljao u Dejtonu, kao i generalu Perišiću, da predsednik Širak od njega, do sutra, očekuje precizan a ne „maglovit“ odgovor: „Treba da vratim pilote žive ili mrtve“. Preneo je i Širakovu poruku da je Francuska spremna da podrži „pravičnu primenu“ Dejtonskog sporazuma i da je posebno zainteresovana za situaciju u Sarajevu: „Nudi sadržaj pisma koje je Širak poslao Klintonu“. Ukoliko piloti ne budu vraćeni u Francusku narednih sati ili dana, Francuska neće moći da podnese težinu uloge koju je prihvatila i tada će Širak biti prinuđen da povuče francuske trupe iz Sarajeva i štab bi bio preseljen na Igman „što bi išlo na ruku Muslimanima koji žele da dođu u te kasarne“.⁹⁵

Pojačan je pritisak na Miloševića iz međunarodne zajednice. Evropski parlament je 4. decembra od predsednika Srbije tražio hitno puštanje na slobodu francuskih pilota „čiju je bezbednost lični garantovao“. Osuđeno je „potpuno ćutanje“ srpskih vlasti o sudbini pilota, a Savet i Komisija Evropske unije pozvani su da „bez odlaganja sprovedu istragu, koristeći sve raspoložive resurse“ i da izvrše „pun diplomatski pritisak na srpske vlasti kako bi sprovele brzu istragu o sudbini dva francuska pilota“.⁹⁶

Na sastanku u Generalštabu Vojske Jugoslavije održanom takođe 4. decembra, general-pukovnik Blagoje Kovačević, jedan od Perišićevih zamenika, govorio je o opasnosti da rukovodstvo Republike Srpske ponovo napravi „jednu stratešku grešku“ koja bi ovoga puta značila i nestanak RS: „Zato je i nerazumna ova igra oko pilota. Ja želim da vas obavestim da su juče i noćas vođeni razgovori oko toga i rezultati su nikakvi. General [...]“⁹⁷ je čak tražio ako treba da mu i vežu oči ako su piloti mrtvi i da se dovede na lice mesta da to vidi i da se jednom pitanje pilota skine sa dnevnog reda.

⁹⁴ Tribunal: Perišić, dokaz P02271. Transkript presretnutog telefonskog razgovora. Razgovor je presrela hrvatska obaveštajna služba.

⁹⁵ Tribunal: Karadžić, dokaz P01489.B. Dnevnik Ratka Mladića.

⁹⁶ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:51995IP1367>.

⁹⁷ U dokumentu nije navedeno ime generala.

Ja to ne razumem iz razloga toga što su Francuzi spremni da koriguju svoje stavove prema srpskom narodu, što bi nam mogli biti korisni u implementaciji sporazuma i statusu Srba u Sarajevu. Zašto taj problem ne može da se skine sa dnevnog reda? U vezi s tim, general Delaprel je tražio da ga Vi [general Perišić] ili ja primimo danas oko 12 časova, ali ako imamo šta da mu kažemo. Što se mene lično tiče, ja izuzev žaljenja nema ništa da mu kažem“.⁹⁸

Perišić i Mladić sastali su se 5. decembra, u Han Pijesku. Perišić je rekao da „nam se krug sužava“ i da je u Dejtonu postignuto maksimalno moguće od onoga što se moglo postići, da je u Srbiji osnovno uverenje da rat treba da se završi, da mu je tog jutra Milošević naredio da Mladiću prenose da francuski piloti treba da budu oslobođeni toga dana do 16.00 sati i da mu je rekao da uhapsi Mladića ako se to ne dogodi: „Najviše sam došao da vidim šta ćemo dalje. On može da ostvari pretnju. On će ići i na moju smenu. Šta da radimo? Sutra će doći implementacija plana i tenzije će rasti. On hoće da to reši pre Pariza, neće prezati ni od čega da bi ostvario svoj cilj. Posledice su užasne, bilo da napravi nešto bilo kome od vas ili da dođe do rascepa u srpskom narodu“.⁹⁹

O problemu koji je stvoren držanjem pilota, Milošević je dramatično govorio na sednici Vrhovnog saveta odbrane Savezne Republike Jugoslavije održanoj 6. decembra 1995. godine. U trenutku njegovog govora, telefonom ga je pozvao predsednik Širak i tražio da se odmah oslobode piloti.

Kada je završio razgovor sa predsednikom Širakom, Milošević nije skrivao bes: „Izvinite što ste me čekali. To je ko zna koji put vrlo neprijatan razgovor. Reč je o dva francuska pilota. Širak me zvao da insistira na tome. Dovodi u pitanje celokupne odnose! Mislim da se Vojska Republike Srpske i lično Mladić ponašaju na najgori, na najnemoralniji način u vezi sa tim pitanjem na koji se čovek može ponašati! Oni su pilote zarobili, slikali se s njima a onda nam prodaju priču kako ih je neko preoteo i kako ne znaju gde su?! U tu priču ne bi moglo da veruje ni malo dete, a oni očekuju da neko drugi u inostranstvu veruje u takvu priču?! Oni se igraju žmurke sa sudbinom miliona ljudi i odnosa između zemalja, zbog svojih kaprica ili zbog toga što žele da ta dva pilota prodaju za neku svoju garanciju ličnu!? Mislim da to nema veze sa vojničkom čašću. To je najgore vojničko beščašće i zločinačko ponašanje prema državi i prema ljudima! Uostalom, maltretiranje ratnih zarobljenika je ratni zločin, između ostalog! Piloti su slikani živi sa njihovim oficirima. Prema tome, ako im je bilo ko nešto učinio posle toga, izvršio je ratni zločin! Najveća prepreka rešavanju problema naroda u Bosni i Hercegovini je bilo rukovodstvo na Palama! Ono je to bilo sve vreme i ono je to ostalo, nažalost“.¹⁰⁰

O francuskim pilotima su 10. decembra, i ovoga puta u restoranu „Jela“, generali Mladić, Tolimir, Manojlo Milovanović, Milan Gvero, načelnik Sektora za moral, informisanje i pravne poslove Glavnog štaba, i Petar Škrbić, Mladićev pomoćnik za

⁹⁸ Tribunal: Perišić, dokaz P02207. „Kolegijum načelnika Generalštaba Vojske Jugoslavije“.

⁹⁹ Tribunal: Karadžić, dokaz P01489.B. Dnevnik Ratka Mladića.

¹⁰⁰ Tribunal: IT-02-54. Slobodan Milošević, dokaz P667.47.1. „Stenografske beleške sa 47. proširene sednice Vrhovnog saveta odbrane SR Jugoslavije“.

organizaciju i mobilizaciju, razgovarali sa Zoranom Lilićem, predsednikom Savezne Republike Jugoslavije, generalima Perišićem i Aleksandrom Dimitrijevićem (načelnik Službe vojne bezbednosti Vojske Jugoslavije), na čiji zahtev je i došlo do sastanka. Sastanak ćemo opisati preko Mladićevih beleški.

Lilić je rekao da su Francuzi uvereni da su „piloti ovde“, da je danas poslednji dan da se o tome obavesti Francuska, a da će on i Momir Bulatović „potpisati“ da niko neće biti izručen Tribunalu u Hagu. Rekao je i da delegacija iz Srbije nije došla da se ubeđuje, „pa čak ni da vas zamolimo jer niste vi sami stvorili Republiku Srpsku, zajedno smo je stvorili. Imamo danas dve mogućnosti: 1. da se piloti predaju živi, 2. da se piloti predaju mrtvi. Ima li ih ili nema. Ako ih ima, onda neka dođe francuski načelnik Generalštaba i da se reši, dati ih žive ili mrtve. Meni treba jedna rečenica: imamo pilote ili nemamo ih“.¹⁰¹

General Škrbić je rekao da životi pilota nisu toliko vredni koliko je Francuskoj stalo da povрати svoj državničku ugled u svetu i savetovao je Mladiću da „odmeri“ kako da odluči. General Milovanović je tvrdio da ne zna gde su piloti, „ali da znam nešto o njima, da postoje živi, išao bih na pregovore sa načelnikom Generalštaba Francuske i postavio bih uslove naknade štete, skidanja optužnice sa predsednika Karadžića i generala Mladića. Ako ne postoje, pružio bih dokaze da ne postoje“. General Tolimir je rekao da „izvršenje naloga“ u vezi pilota „ima za posledicu slepo izvršavanje ustupaka od strane Srba“. General Dimitrijević je ironično zahvalio Tolimiru što je „slučaj pilota tako zatvorio“ da o njima ništa ne znaju ni Mladićevi pomoćnici. Tražio je da se načelniku Generalštaba francuske armije omogući da dođe i „da se reši ovaj slučaj“.¹⁰²

Konačan dogovor o oslobađanju pilota postignut je 11. decembra 1995. godine. Sporazum, koji su svojim potpisima trebalo da garantuju Milošević, Lilić, Bulatović i Karadžić, podrazumevao je da Srbija i Crna Gora ukinu sankcije Republici Srpskoj i blokadu na Drini i uspostave pune ekonomske odnose i jedinstven platni promet između SRJ i RS. Te mere Srbija je zavela 4. avgusta 1994. kada je rukovodstvo RS odbilo da prihvati plan Kontakt grupe. Osim toga, vlade SRJ, Srbije i Crne Gore obavezale su se i garantovale da nijedan građanin Republike Srpske neće biti isporučen Tribunalu u Hagu. Dalje, SRJ će pomagati obnovu Republike Srpske i tražiti da međunarodna zajednica „pravično nadoknadi“ štetu pricinjenu građanima Srpske tokom NATO bombardovanja. SRJ je trebalo da „učini sve“ da se u okviru mirovne konferencije povoljnije definišu sporna područja u Republici Srpskoj i obezbede autonomije ili specijalni status za područja koja treba da pređu u sastav Federacije BiH. Rukovodstvo Republike Srpske obavezalo se da će predstavnicima SRJ isporučiti dva francuska pilota 12. decembra, do 12 časova, na mostu u Zvorniku.¹⁰³

Kako su oslobođeni piloti? U Srbiju je 11. decembra, po nalogu predsednika Širaka, doputovao general Žan Filip Duen (Jean-Philippe Douin), načelnik General-

¹⁰¹ Tribunal: Karadžić, dokaz P01489.B. Dnevnik Ratka Mladića.

¹⁰² Isto. Zdravko Tolimir je 8. aprila 2015. osuđen na kaznu doživotnog zatvora. Preminuo je 9. februara 2016. u pritvorskoj jedinici Tribunala.

¹⁰³ Tribunal: Perišić, dokaz P02709. „Sporazum između rukovodstava Savezne Republike Jugoslavije i Republike Srpske o oslobađanju francuskih pilota“.

štaba oružanih snaga Francuske. O zarobljenim pilotima, na aerodromu u Batajnici, razgovarali su general Duen, pukovnik Bernar Vijale (Bernard Vialatte), francuski vojni ataše u Beogradu, i generali Perišić, Dimitrijević, Blagoje Grahovac, Perišićev zamenik za vazduhoplovstvo i protivvazdušnu odbranu, i pukovnik Branko Krga u ime Vojske Jugoslavije, i generali Mladić, Tolimir i Gvero u ime VRS.

Prema navodima iz Mladićevog dnevnika, general Duen se prvo zahvalio na organizaciji sastanka i rekao da je došao kao pregovarač a ne kao neprijatelj: „Možete li mi potvrditi svojom vojničkom časti da su piloti živi? Možete li da nam ih vratite večeras? Naša je namera da poboljšamo naše odnose. Francuska će za dugi niz godina usredsrediti svoju pažnju na srpski deo Bosne. Napomenuli ste mi konkretne akcije od bolnica do mostova i Francuska će se angažovati na konkretizaciji tih preciznih zahteva. Izražavam zadovoljstvo za Vaš zahtev [jer je] ljudski i human. Tražite bolnice, škole i stipendije za decu a ne topove i avione, što je suprotno do onoga što traže Muslimani od Amerikanaca, što govori da ste Vi opredeljeni za mir“.¹⁰⁴

General Aleksandar Dimitrijević je u intervju za sarajevski nedeljnik *Dani* juna 2011. svedočio da je Mladićev uslov bio da pilote preda načelniku Generalštaba francuske vojske i da se to dogodi na teritoriji Republike Srpske: „Spustivši se na Batajnicu, general Duen je najpre odbio da izađe iz aviona; umesto njega, došao je ađutant koji je zahtevao da generalu Duenu odmah pošaljemo zarobljene francuske pilote. Poručili smo da su oni u RS i zamolili ga da izađe iz aviona; posle silnog ubeđivanja, general je ipak izašao. Odmah smo mu rekli da će o oslobađanju francuskih pilota morati da razgovara direktno sa Ratkom Mladićem. ‘Sa njim da razgovaram?!’ – planuo je. ‘Ne dolazi u obzir!’ Pokušao sam da objasnim da je najvažnije da piloti budu oslobođeni, da je način na koji ćemo doći do cilja u ovom momentu sporedan; nije hteo da čuje. Ipak, negde posle podneva, general Duen je prihvatio da razgovara sa Mladićem. Duen je odbio da ide u RS, nakon čega je Mladić bio pozvan da dođe na Batajnicu. Mislim da je to rešio general Perišić preko svog kabineta. Mladić je došao u pratnji Tolimira i Gvera. Sastanak je održan u jednoj od prostorija vojnog aerodroma. Mladić, takav kakav je, odmah je Duenu počeo da govori o istoriji srpskog naroda, postavljajući, usput, određene uslove: rekao je da će osloboditi zarobljene pilote, ali ne ovde, u Srbiji, zbog toga što, kako je rekao, to sa Srbijom nema nikakve veze. Mladićeva ideja je bila da dolazak načelnika Generalštaba francuske vojske u RS prikaže kao zvaničnu posetu, pa je predložio da general Duen primi počasni stroj, da u RS poseti neko groblje, položi vence, obiđe školu, kao i da se Francuska tom prilikom obaveže da će stipendirati jedan broj dece iz RS koja su ostala bez roditelja. Moram da kažem da je general Duen, slušajući Mladićeve zahteve, zaista bio zbunjen i da je, posle svakog novog zahteva, ustajao od stola, odlazio u avion, telefonirao predsedniku Širaku i vraćao se za sto; na kraju, odbivši sve ostalo, ipak je prihvatio da ode u RS. Sutradan ujutru, na mostu u Malom Zvorniku nastao je novi problem: general Duen nije hteo ni korak dalje; tražio je da mu se, na tu stranu mosta, bezuslovno dovedu piloti. Poznavajući Mladića, znao sam da je takva mogućnost isključena. Usledili su novi pregovori nakon kojih je dogovoreno da se primopredaja obavi u motelu Vidikovac, koji se nalazio sedam, osam kilometara od

¹⁰⁴ Tribunal: Karadžić, dokaz P01489.B.

Zvornika. Vratio sam se natrag i sa Perišićem nastavio da ubeđujem Duena da pređe most. Na kraju, našli smo se u motelu Vidikovac. Kada smo, dakle, došli do motela, Mladić je generala Duena pozdravio još na ulazu, izveo ga na terasu i, nakon kraćeg predavanja o značaju reke Drine za srpski narod, seli smo za sto. Duen je očigledno bio nestrpljiv stalno je gledao na sat, ali Mladića to nije zbunilo. Prethodno precizirano vreme za dolazak pilota je lagano isticalo i temperatura je rasla. Duen je postajao vidno nervozan, ali i Mladić je počinjao da pokazuje nestrpljenje. Povremeno je izlazio iz sale, pozivao nekoga telefonom. 'Šta sam ja rekao?!' – vikao je. 'Zašto kasnite?! Onda su se, iznenada, piloti bukvalno stvorili pred motelom. Prilikom 'primopredaje', Mladić je generalu Duenu rekao nekoliko prigodnih rečenica o tradicionalnom prijateljstvu srpskog i francuskog naroda i zamolio ga da predsedniku Širaku i francuskom narodu prenese njegove srdačne pozdrave. Konačno smo napustili motel".¹⁰⁵

U Mladićevom dnevniku o predaji pilota 12. decembra navedena je samo jedna nezavršena rečenica generala Duena: „Moći ću da shvatim Vaš...“, kao i da su bili prisutni „general Šipilov i njegov zamenik“.¹⁰⁶

Predsednik Širak je pilote dočeka u vazduhoplovnoj bazi 107 Villacoublay (južno od Pariza). U izjavi je „zahvalio predsednika Miloševića koji je svojim delovanjem pomogao u rešavanju ovog nesrećnog slučaja“. Posebno se zahvalio ruskom predsedniku, „koji nije štedeo napore i bez koga ovaj ishod ne bi bio moguć“. Na kraju je najavio da će 14. decembra svečano biti potpisan Dejtonski mirovni sporazum.¹⁰⁷ U izveštaju poverenika Obaveštajne uprave Generalštaba Vojske Jugoslavije iz Pariza, pored opštih mesta, navedeno je da je Erve de Šaret (Herve de Charette), šef francuske diplomatije, posebno naglasio da Francuska nije pristala na bilo kakve ustupke za oslobađanje pilota.¹⁰⁸

O oslobađanju pilota u francuskom parlamentu je govorio Šarl Mijon (Charles Millon), ministar odbrane. Rekao je da su oni oslobođeni „zahvaljujući odlučnosti i čvrstini koju je predsednik Republike pokazao od početka ove nesrećne afere“. Dalje

¹⁰⁵ „General Aleksandar Dimitrijević : Mladić je morao izvršiti samoubistvo“; <https://kliker.info/general-aleksandar-dimitrijevic-mladic-je-morao-izvršiti-samoubistvo/>.

¹⁰⁶ Tribunal: Karadžić, dokaz P01489.B. O Šipilovu piše Aleksej Sergejev, vazduhoplovni pukovnik, tokom 1992. i 1993. zamenik komandanta Sektora Istok UNPROFOR-a stacioniranog u Hrvatskoj: „Sve vreme našeg poznanstva sa zadovoljstvom sam komunicirao sa vojnim atašekom. Godine 1996. general-major Šipilov je teško ranjen u Beogradu i prevezen u Moskvu, gde mu je život tragično prekinut 7. maja 1997. godine u 49. godini života. Mislim da je u tome značajnu ulogu odigrala poseta Jugoslaviji u leto 1996. tadašnjeg ministra odbrane Rusije Pavela Gračova, odmah nakon koje je doneta odluka o povlačenju Šipilova u domovinu“ (Сергеев, 2016: 75). Šipilov je izvršio samoubistvo skokom kroz prozor svog stana u Moskvi na 15. spratu, kako je službeno saopšteno («Генерал ГРУ выбросился с пятнадцатого этажа», <https://www.kommersant.ru/doc/177274>).

¹⁰⁷ <https://www.elysee.fr/jacques-chirac/1995/12/12/declaration-de-m-jacques-chirac-president-de-la-republique-sur-la-liberation-des-deux-pilotes-francais-retenus-par-les-serbes-de-bosnie-et-sur-la-conference-de-la-paix-en-bosnie-herzegovine-paris-le-12-decembre-1995>.

¹⁰⁸ Tribunal: Perišić, dokaz D00496. Izveštaj od 13. decembra 1995. godine.

je izjavio da nije bilo ustupaka i da je Francuska ostala verna principima borbe „protiv etničkog čišćenja, poštovanja suvereniteta naroda i želje za mirom na Balkanu“.¹⁰⁹

Pukovnik Vijale je 13. decembra pisao generalu Perišiću i zahvalio mu zbog efikasne uloge Vojske Jugoslavije u „razrešenju delikatnih problema“ oko zarobljenih ili zadržanih plavih šlemova maja u juna 1995, kao i u vezi sa pilotima. Posebno je naglasio da je svestan odlučujućeg ličnog doprinosa generala Perišića u pozitivnom razrešavanju oba slučaja i da je bio u mogućnosti da „spozna“ koliko je veliki njegov angažman u korist mira: „Ova činjenica uliva nadu da će, u bliskoj budućnosti, vojni odnosi između Francuske i SRJ biti dovedeni na nivo koji im pripada. Ona takođe predstavlja zalag povraćenog francusko-srpskog prijateljstva, bez obzira na skorašnja iskušenja“.¹¹⁰

Da li je Francuska ipak pristala na neke ustupke? Kada je CIA 26. decembra 1995. razmatrala saradnju sa evropskim partnerima u implementaciji mira u BiH, rečeno je da je Francuska ublažila stav prema Srbima nakon oslobađanja svojih pilota: „Pariz je javno rekao da želi da se pozabavi 'legitimnim' zabrinutostima Srba, a Bildt¹¹¹ je poslao delegaciju svojih najviših saradnika u Sarajevo kako bi uverio Srbe da će njihovi interesi biti ozbiljno razmotreni. Američke diplomate kažu da je Pariz takođe sugerisao da pomoć Svetske banke u obnovi favorizuje Muslimane u odnosu na Srbe i iskoristio je taj argument, između ostalog, da odloži donatorsku konferenciju“.¹¹²

Milošević i Mladić su o francuskim pilotima poslednji put razgovarali 28. decembra 1995. u Beogradu. Milošević je rekao Mladiću: „Bio sam zabrinut zbog pilota jer ste nama iza leđa dilovali sa Rusima a mi nismo znali“. Mladić je to negirao, a Milošević je odgovorio da su mu Jeljcin i Primakov¹¹³ dva dana pre nego što su piloti pušteni rekli da su živi i da će biti oslobođeni.¹¹⁴

Milošević je izgovorio i ove reči: „Zabluda je da Rusi imaju snagu jer i sebi ne mogu da pomognu, osim da nas prodaju za svoje sitne interese. Naše prijateljstvo s ruskim narodom nema s tim veze. Nemajte iluzija da će nam pomoći. Nuđeno im je da pošalju 20.000 ljudi da dođu, rekli su da nemaju para, što znači da su im Amerikanci onemogućili da dođu. To su vam činjenice. Nije dobro da mimo VJ i SRJ bilo šta radite, Rusi nisu ništa ispunili. Vaše političko rukovodstvo je ovde a ne u Moskvi“.¹¹⁵

¹⁰⁹ „Assemblée Nationale – Séance du 12 décembre 1995“; <https://archives.assemblee-nationale.fr/10/cr/1995-1996-ordinaire1/097.pdf>.

¹¹⁰ Tribunal: Perišić, dokaz D00371.

¹¹¹ Carl Bildt je od decembra 1995. do juna 1997. bio Visoki predstavnik (The High Representative) Ujedinjenih nacija i Evropske unije u Bosni i Hercegovini. Njegov vojni savetnik bio je general Delaprel, što takođe može da ukaže na to da je Francuska preuzela neke obaveze prema Srbima.

¹¹² CDL, “EU-Bosnia: Groping for the Initiative in Peace Implementation. Intelligence Report”.

¹¹³ Primakov je od 11. septembra 1998. do 12. maja 1999. bio premijer Rusije. Tokom 30. novembra 2004. bio je svedok Miloševićeve odbrane pred Tribunalom. U januaru 2103. postao je član „Javnog komiteta Rusije za odbranu Ratka Mladića“.

¹¹⁴ Tribunal: Karadžić. Motions. „Sastanak komandanata GŠ VRS sa političkim i vojnim rukovodstvom SR Jugoslavije“.

¹¹⁵ Isto.

I na samom kraju. Kao što smo videli, motiv generala Mladića da više od tri meseca drži zarobljene francuske pilote bio je da se na taj način zaštiti od izručenja Tribunalu u Hagu. Kada je general Perišić 20. decembra 2003, kao potencijalni svedok optužbe protiv Miloševića, video vezom iz Beograda razgovarao sa tužiocem Tribunala Džefrijem Najsom (Geoffrey Nice), rekao je da je Milošević obećao Širaku da će piloti biti oslobođeni iako nije znao da li su uopšte živi. Rekao je da ni on nije znao gde su piloti kada se sastao sa generalom Dueonom koji je prihvatio njegovu sugestiju da ode u Republiku Srpsku kako bi se „zadovoljila Mladićeva sujeta“. Izjavio je i da su on i Lilić slagali Mladića da imaju obećanje predsednika Širaka da Mladić neće odgovarati „nizašta što se dešavalo u Bosni ako isporuči pilote“.¹¹⁶

Mladić nije izbegao suđenje u Hagu. Biljana Plavšić, predsednica Republike Srpske, razrešila ga je 8. novembra 1996. dužnosti komandanta Glavnog štaba VRS.¹¹⁷ Nekoliko godina slobodno je živio u Srbiji i bio je na platnom spisku 30. kadrovske centra Vojske Jugoslavije (centar je tokom rata finansirao oficire VRS) sve do ukidanja centra 2001. godine. U Srbiji je sledeće godine i penzionisan. Od tada se skrivao od Tribunala, a vlasti Srbije su tvrdile da ne znaju gde se nalazi, što nije bilo tačno.

Mladić je uhapšen 26. maja 2011. u selu Lazarevo, pored Zrenjanina, u kući jednog od svojih rođaka. Tribunalu je predat 31. maja. Posle 530 dana suđenja, prvostepenom presudom od 22. novembra 2017. osuđen je na kaznu doživotnog zatvora. Najteža inkriminacija bio je genocid u Srebrenici. Presuda je potvrđena je 8. juna 2021. godine.

REFERENCE

- Conversino, J. M. 2000. Executing Deliberate Force, 30 August–14 September 1995. U R. C. Owen (Ur.) *Deliberate Force. A Case Study in Effective Air Campaigning. Final Report of the Air University Balkans Air Campaign Study*. Edited. Alabama: Air University Press Maxwell Air Force Base: 131–176.
- Bulatović, M. 2004. *Pravila ćutanja*. Beograd: Narodna knjiga – Alfa.
- Headley, H. J. 2000. *The Russian Federation and the Conflicts in Former Yugoslavia 1992–1995*. Doctoral thesis (Ph.D.). London: University College.
- Headley, J. 2003. Sarajevo, February 1994: the first Russia NATO crisis of the post-Cold War era. *Review of International Studies*, 29: 209–227.
- Mueller, K. 2000. *The Demise of Yugoslavia and the Destruction of Bosnia: Strategic Causes, Effects, and Responses*. U R. C. Owen (Ur.) *Deliberate Force. A Case Study in Effective Air Campaigning. Final Report of the Air University Balkans Air Campaign Study*. Edited. Alabama: Air University Press Maxwell Air Force Base: 1–36.

¹¹⁶ Tribunal: Perišić, dokaz P00809.B. Perišić je prvostepenom presudom Tribunala 6. septembra 2011. osuđen na 27 godina zatvora za zločine protiv čovečnosti i kršenja zakona i običaja ratovanja počinjene od avgusta 1993. do novembra 1995. u Sarajevu i Srebrenici. Žalbeno veće je 28. februara 2013. ukinulo tu presudu i oslobodilo Perišića.

¹¹⁷ Tribunal: Mladić, dokaz P05029.

- Nikolić, K. 2023a. Dosije Markale. Studija slučaja dva granatiranja Sarajeva 1994. i 1995. godine. *Tokovi istorije*, 1: 185–218.
- Nikolić, K. 2023b. *Krajina 1991. – 1995.* Zagreb: Fraktura – Srpsko narodno vijeće.
- Nikolić, K. 2024. *Bosna i Hercegovina : Rat koji su mnogi želeli 1992–1995.* Knjiga prva *U ime smrti (1992).* Novi Sad: Akademska knjiga.
- Nikolić, K. 2025. *Bosna i Hercegovina : Rat koji su mnogi želeli 1992–1995.* Knjiga druga: *Potruga za mirom (1993–1994).* Novi Sad: Akademska knjiga.
- Sergeev A. M. 2016. Mi – pervie. Zapiski mirotvorca. U E. U. Gus'kova (Ur.) *Balkanskii krizis: govoryat učastniki.* Moskva: Institut slavyanovedeniya RAN: 59–127.
- Zimerman, V. 2002. *Poreklo jedne katastrofe. Jugoslavija i njeni rušitelji.* Beograd: Dan Graf.

About Captured French Pilots During the Deliberate Force Operation in Bosnia and Herzegovina in 1995.

Kosta Nikolić

EXTENDED SUMMARY

During the war in Bosnia and Herzegovina relationships between political and military leadership of Republika Srpska and NATO were very complex and turbulent. The first concrete step towards international intervention was taken on August 13, 1992, when the UN Security Council adopted a resolution that activated Chapter VII of the UN Charter, which provides for the use of armed force to ensure international peace. On October 9, 1992, the Security Council banned all military flights in BiH airspace, except for United Nations Protection Force flights. Then NATO on April 12, 1993 launched Operation "Deny Flight". This decision only affected the Serbs, as the other two warring parties did not even have aviation. Since 1994, NATO has undertaken a series of limited military actions against the Army of Republika Srpska when it attacked United Nations protected zones: Goražde and Bihać (1994) and Sarajevo and Tuzla (1995). However, the air strikes had minimal results. When the Serbian army captured Srebrenica in July 1995, a plan was developed for a large air offensive aimed to undermine the military capability of the Serbian army NATO launched Operation Deliberate Force which began on August 30. The shelling of the Sarajevo marketplace on 28 August 1995 by the Serbian army is considered to be the immediate instigating factor behind NATO's decision to launch the operation. Although the Serbian army did not suffer major technical or human losses in these attacks, they changed the course of the war and accelerated its end. On the first day of the air attacks, the Serbian army shot down a French Mirage 2000 aircraft. Two crew members were captured and held in captivity for more than three months. The CIA and the State Security of Serbia initially participated in the operation to free the French pilots, which yielded no results. Then France turned to Russia for help. After lengthy and complex negotiations with General Ratko Mladić, commander of the Serbian army, in which some of the leading Russian military intelligence officers participated, the pilots were released on December 12, 1995. General Mladić wanted to avoid extradition to the Hague Tribunal in this way, but he did not succeed. With the final verdict of June 8, 2021, he was sentenced to life imprisonment.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, NATO, United Nations, Army of Republika Srpska, Air-strikes, Ratko Mladić

